

ინსტიტუციონალური ეკონომიკა (ლექციების კურსი)

ინსტიტუციონალიზმი ახალი გამოწვევა

დავით იაკობიძე, სტუ-ს პროფესორი

ინსტიტუციონალისტები არიან ის ეკონომისტები, რომლებიც უბრალოდ თვლიან, რომ ეკონომიკური ურთიერთობები წარმოადგენს გარკვეულ სისტემას, რომლის სწორი გააზრება მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, თუ მას უფრო დიდ სისტემაში განვიხილავთ. მათ მიაჩნიათ, რომ ადამიანი და ადამიანთა საზოგადოება არის სოციალურ ურთიერთობათა ერთობლიობა და წარმოების წესი, დოვლათის განაწილების სისტემა და ამ დოვლათის მოხმარების თავისებურებები დამოკიდებულია, არა მარტო ადამიანის განვითარების ფაქტორებზე, არამედ განიცდის იმ ისტორიულ სპეციფიკურ თავისებურებათა არსებით ზემოქმედებას, რომელიც დამახასიათებელია ამა, თუ იმ ქვეყნისათვის.

ცნობილია, რომ დროთაგანმავლობაში ჩნდება ახალი პარადიგმები, სახეს იცვლიან ძველი კონცეფციები. გარდაქმნებს ვერ გაეცა მეოცე საუკუნის დასაწყისში აღმოცენებული ეკონომიკური თეორია ინსტიტუციონალიზმიც. იგი გასული საუკუნის 90-იან წლებში გარდაქმნა ნეო(ახალ)ინსტიტუციონალიზმად და შესამჩნევად გაფართოვდა მისი მიმდევრებისა და მხარდამჭერების რაოდენობა. განსაკუთრებით პოპულარულია იგი პოსტსოციალისტურ და სხვა რადიკალური გარდაქმნების ქვეყნებში. ამავე დროს, აღსანიშნავია ისიც, რომ ინსტიტუციონალურ ეკონომიკურ თეორია, თავისი ზოგადობის მაღალი დონის გამო, გაგრძელებას პოულობს სხვა ეკონომიკურ მიმდინარეობებში. მისგან უშუალოდ წარმოიშვა “კონსტიტუციონალური ეკონომიკის”, ხოლო მასთან დიდკუთხეში შეიქმნა “ეკონომიკური იმპერიალიზმის” თეორია. გარდა ამისა იგი ორგანულად უკავშირდება, ისეთ საზოგადოებრივ მეცნიერებებს, როგორიცაა პოლიტიკური ეკონომია და ეკონომიკური ანთროპოლოგია. თუმცა, ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ ყველგან და ყოველთვის არ არსებობს ამ მნიშვნელოვანი თეორიის ერთგვაროვანი გაგება, ინსტიტუციონალიზმსა და ნეოინსტიტუციონალიზმს შორისაც არ შეინიშნება მკაცრი, უშუალო დამოკიდებულება. ანუ, ერთი მეორის, ახალ სიტუაციაში გაგრძელება კი არ არის, არამედ ძველი ინსტიტუციონალიზმის ნეოკლასიკურ ეკონომიკურ თეორია-სთან შეთანხმების მცდელობა, თეორიული მემკვიდრეობის ახალ, ისტორიულ საფუძველზე გააზრება.

ამგვარად, თუ ინსტიტუციონალიზმი წარმოიშვა, როგორც ახალი, უკვე არსებული მეცნიერული ეკონომიკური თეორიებისადმი ალტერნატიული მიმა-

რთულება, ნეოინსტიტუციონალიზმი, ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორიასთან და კეინსიანელობასთან მჭიდრო კავშირში ვითარდება. ამიტომ, ახალ და ძველ ინსტიტუციონალურ თეორიებს შორის არსებითი სხვაობაა, როგორც კვლევის მეთოდით ასევე, საკვლევი ობიექტისადმი დამოკიდებულებიდან გამომდინარე. შესაბამისად, ინსტიტუციონალიზმის ერთიანი ეკონომიკური თეორიის სახით გააზრება და მკითხველისადმი მიწოდება უკავშირდება მეთოდურ სირთულეებს. ამიტომ, ჩვენ შევეცდებით შემდეგი თანმიმდევრობით:

1. ინსტიტუციონალიზმი - დამოუკიდებელი მიმართულება ეკონომიკურ მეცნიერებაში

- 1.1. ინსტიტუციონალიზმის კვლევის საგანი
- 1.2. ინსტიტუციონალიზმის კვლევის მეთოდი
- 1.3. ინსტიტუციონალიზმის გამოყენებითი მნიშვნელობა

2. ინსტიტუციონალიზმის ისტორიული წანამძღვრები და მისი ჩამოყალიბება დამოუკიდებელ მეცნიერულ მიმართულებად

- 2.1. ინსტიტუციონალიზმის მეთოდოლოგიური სირთულეები
- 2.2. ინსტიტუციონალიზმის განვითარების მიმართულებები
- 2.3. სამეურნეო პრაქტიკაში ინსტიტუციონალური მიდგომების შეფასებები

3. ინსტიტუციონალიზმიდან ნეოინსტიტუციონალიზმისაკენ

- 3.1. ნეოინსტიტუციონალიზმის საფუძვლების მომზადება
- 3.2. ნეოინსტიტუციონალიზმი
- 3.3. ნეოინსტიტუციონალიზმის თანამედროვე მიმართულებები

4. საით მიდის ინსტიტუციონალიზმი

- 4.1. ნეოინსტიტუციონალიზმი: წინვლა, თუ კრიზისი(რეზიუმე)
- 4.2. ინსტიტუციონალიზმი საქართველოში (რეკომენდაციები)

გადმოვცეთ, ამ თეორიის ჩამოყალიბებისა და განვითარების რთული გზა. შესაძლებლობის ფარგლებში გავაანალიზოთ ამ საინტერესო ეკონომიკური თეორიის მიმართულებები და ის შესაძლებლობები, რომელსაც იგი აძლევს ეკონომიკის განვითარებაზე პასუხისმგებელ პირებს, რაციონალური ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებისა და წარმოებისათვის.

1. ინსტიტუციონალიზმი - დამოუკიდებელი მიმართულება ეკონომიკურ თეორიაში

ინსტიტუციონალისტი ეკონომისტები მიიჩნევენ, რომ ადამიანების ურთიერთობები მრავალმხრივ, მუდმივად ცვალებად კავშირებისა და მიმართებებისაგან შედგება. ისინი თავიანთი შინაარსით ისტორიულ ხასიათის მატარებლებია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ოდესღაც წარმოიქმნებიან, ვითარდებიან, გარდაიქმნებიან და კვდებიან. ანუ, ადგილს უთმობენ, ამ ურთიერთობათა გამოვლინების ახალ, პროგრესულ ფორმებს, რომელთა სათავეც წარსულ ურთიერთობათა სისტემაში ჩნდება. ადამიანებს შორის ურთიერთობათა სისტემას საზოგადოებრივ ურთიერთობებს ვუწოდებთ. საზოგადოებრივ ურთიერთობები როგორც მთლიანი, კონკრეტული შეისწავლება სხვადასხვა მხრიდან, შესაბამისად ჩნდება მათი შემსწავლელი სხვადასხვა მეცნიერებები: პოლიტოლოგია, სოციოლოგია, ანთროპოლოგია, კულტუროლოგია და სხვ. საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემის ეკონომიკური ასპექტის არსებობა და მისი კვლევის აუცილებლობა არ არის სადაო. ამ საკითხისადმი დამოკიდებულება მნიშვნელოვანი და არსებითია ყველა ეკონომიკურ თეორიაში. ეკონომიკური თეორიის ის მიმართულება, რომელიც ეყრდნობა კვლევის ისეთ მეთოდებს, რომელთა მიხედვით, საზოგადოებრივ მოვლენათა ანალიზისას რთულია გაარჩიოთ განსხვავდება ეკონომიკური მიდგომები სოციოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ, ანთროპოლოგიურ, პოლიტიკურ და გენეტიკურ მიდგომებისგან და ამიტომ, ეკონომიკური კატეგორიები წმინდა სახით კი არ უნდა განვიხილოთ, არამედ ისინი უნდა წარმოვადგინოთ სოციალურ, იურიდიულ და პოლიტიკურ ურთიერთობებთან კავშირში, დამოუკიდებელი სახით გამოცალკევდა ეკონომიკურ მეცნიერებაში და ინსტიტუციონალიზმის სახელით გახდა ცნობილი. ამ თეორიული წანამძღვარიდან გამომდინარე, მკვლევარები ცდილობენ მოძებნონ ადამიანთა საზოგადოებრივ ურთიერთობებში ეკონომიკური მიდგომის მთავარი, განმასხვავებელი ნიშნები და განიხილონ არა დამოუკიდებლად, წმინდა სახით, არამედ როგორც მთლიანი, განვითარების სოციალური პროცესის მამოძრავებელი მომენტი.

ეკონომიკური თეორიის იმ მიმართულებას, რომელიც ცდილობს შეისწავლოს ეკონომიკური საკითხები საზოგადოებრივ ურთიერთობების ფარგლებში, მათი იურიდიულ, პოლიტიკურ, ანთროპოლოგიურ და სხვა ასპექტებთან მჭიდრო კავშირში, თანამედროვე ეკონომიკურ მეცნიერებაში, ინსტიტუციონალიზმი ეწოდება.

აქვე ჩნდება კითხვა, რატომ ეწოდა ეკონომიკური თეორიის ამ მიმართულებას ინსტიტუციონალიზმი? საქმე ისაა, რომ ეკონომისტების ერთმა ნაწილმა არ მიიღო ეკონომიკურ თეორიაში გაბატონებული დოქტრინა “რაციონალური ადამიანის” შესახებ. მათი

აზრით ადამიანის საქმიანობა თავისი შინაარსით დამოკიდებულია იმ ინსტიტუტებზე, რომლის ფარგლებშიც ისინი საქმიანობენ, ანუ ამ ადამიანების ტრადიციებზე, უნარებზე, ჩვევებზე და ჩვეულებებზე, აგრეთვე საზოგადოებაში დამყარებულ ნესრიგზე და იმ საკანონმდებლო ნორმებზე, რომელიც სავალდებულოა ყველასათვის. ამიტომ უნდა შევისწავლოთ, ამბობენ ისინი, არა ადამიანთა შორის მყარ ურთიერთდამოკიდებულებების რაციონალური ეკონომიკური კავშირები, არამედ რეალური ადამიანების საქმიანობა, მათი აქტივობის ადგილებზე, ე.ი. საზოგადოებრივ ინსტიტუტებში. ამგვარად:

ეკონომიკთ-ინსტიტუციონალისტები სწავლობენ საზოგადოებრივ ინსტიტუტებს, როგორც “რეალური” ადამიანის აქტივობის არეალს, ეკონომიკურ მოვლენებს ევოლუციურ პროცესში და საზოგადოებაში მიმდინარე ცვლილებების ურთიერთ განპირობებულობას.

შესაბამისად, რადგან მათი დაკვირვებისა და ანალიზის საგანს წარმოადგენს საზოგადოებრივი ინსტიტუტები, დასხელება “ინსტიტუციონალიზმიც” ამ ფაქტით არის განაპირობებული.

1.2 ინსტიტუციონალიზმის კვლევის საგანი

რომ დავადგინოთ როგორ ესმით ინსტიტუციონალისტებს, ეკონომიკა, როგორც კვლევის ობიექტი, ამისათვის უნდა გავარკვიოთ ეკონომიკურ თეორიათა შორის, ინსტიტუციონალიზმის ადგილი და მნიშვნელობა. ცნობილია, რომ კლასიკური და ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორიები (ძველი და ნეო კეინსიანელობა, ავსტრიული სკოლა და მონეტარიზმი, ნეოკლასიკური სინთეზი და ა.შ.) ეკონომიკური მეცნიერების საგანად მიიჩნევენ საზოგადოების ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემას. ინსტიტუციონალისტები კი არსებითად აფართოებენ კვლევის ობიექტს და მიაჩნიათ, რომ ეკონომიკური ურთიერთობები საზოგადოებრივი ურთიერთობების მხოლოდ ნაწილია და განხილული უნდა იქნას მათთან კავშირში. თვალსაჩინოდ, რომ წარმოვიდგინოთ როგორ ესმით ინსტიტუციონალისტებს ეკონომიკური მეცნიერების კვლევის საგანი, მიზანშეწონილად მიმაჩნია, მივყვეთ ამ ეკონომიკური თეორიის ერთერთი კრიტიკოსის, ჰერი ბეიკერის (1930-1914, ნობელის პრემია -1992) ლოგიკას, რომელიც ცდილობს კვლევის ინსტიტუციონალური მიდგომები ჩაანაცვლოს ადამიანის აქტივობის ყველა სფეროში ეკონომიკური მიდგომებით.

ეკონომიკურ მეცნიერების სამი პოპულარული განმარტება არსებობს, მსჯელობს ბეიკერი. იგი შეისწავლის:

- მატერიალური სიმდიდრის (კეთილდღეობის, დოვლათის) წარმოებას და განაწილებას ადამიანის მატერიალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიზნით,
- საზოგადოების საბაზრო სექტორს,
- შეზღუდული, ალტერნატიული გამოყენების

რესურსების განაწილებას კონკურენტული მიზნების დაკმაყოფილებისათვის.

ამ განსაზღვრებებიდან გამომდინარე, ის ეკონომისტები, რომლებსაც არ უნდათ დააკავშირონ ადამიანის საქმიანობის ცალკეული სახეობები “უსულგულო” ეკონომიკურ გათვლებს და მათ აკავშირებენ ადამიანთა ურთიერთობების სხვა ასპექტებთან, თავიანთ თავს ინსტიტუციონალისტებს უწოდებენ. მეტიც, მათ მიაჩნიათ, რომ ეკონომიკური კატეგორიები, მხოლოდ მაშინ არის გასაგები, თუ ისინი განიხილება მთი წარმოშობის მიზეზებთან და ფუნქციონირების შედეგებთან მჭიდრო კავშირში. მაგრამ ეს საკმარისი არ არის, რადგან, ბეიკერის აზრით, ეკონომიკური მხარე აქვს ადამიანის აქტივობების ნებისმიერ გამოვლინებას. მას მიაჩნია, რომ ეკონომიკური მეცნიერება საგნით (კვლების ობიექტით) არ განსხვავდება სხვა სოციალური მეცნიერებებისაგან, მაგრამ ყველა სფეროში, სადაც ადამიანი მოქმედებს მისი აქტიუბის შეფასების, საქმიანობის ეფექტიანობის საფუძველს ქმნის ეკონომიკური მეთოდები. ასეთი მსჯელობა დღეს საკმაოდ პოპულარულია და მას “ეკონომიკურ იმპერიალიზმს” უწოდებენ. ეკონომიკურ იმპერიალიზმს ბევრი მიმდევარი ყავს, ისინი ვინც მიიჩნევს, რომ ნებისმიერი საზოგადოებრივი ურთიერთობები შესაძლებელია გადაწყდეს ეკონომიკურ საფუძველზე რაღაც ფორმით აღიარებენ ეკონომიკურ იმპერიალიზმს. ასე იყო საქართველოში, 2004-2012 წლებში, როდესაც ქვეყნის ხელისუფლებას მიაჩნდა, რომ ადამიანის დანაშაულის, მათ შორის სისხლის სამართლის დანაშაულის შეფასება შესაძლებელია ფულადი ფორმით და შესაბამისად სასამართლოს არ გამოუტანია 1% მეტი გამამართლებელი განაჩენი, ხოლო პატიმრობა წარმატებით იცვლებოდა ფულადი კომპენსაციით.

ჩანართი განსჯისათვის. №1

“ეკონომიკური იმპერიალიზმის” მახინჯი გამოვლინებები

ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორიის ავტორიტეტული მკვლევარები, მათ შორის ჰოლანდიელი მარკ ბლაუგსაც (ჰოლანდიელი ეკონომისტი 1927-2011) მიაჩნია, რომ ეკონომიკური მეცნიერების ყველაზე პოპულარული განმარტება ეკუთვნის ჯოანა რობინსონს (ინგლისელი ეკონომისტი, 1903-1993) და იგი, მომდინარეობს ალტერნატიული გამოყენების რესურსების განსაზღვრულობისა და კონკურენტულ მიზნებს შორის დამოკიდებულებათა შინაარსის დადგენის აუცილებლობიდან. აგრეთვე ნათელია, რომ ეკონომიკა თავისთავად ადამიანთა ურთიერთობების უფრო დიდ სფეროს მოიცავს, ვიდრე საბაზრო სექტორია და რასაც ეკონომიკები აკეთებენ ბევრად უფრო ფართოა ვიდრე ბაზარზე ადამიანის აქტივობებია. ამ განმარტების ანალიზით გარი ბეიკერი მიდის დასკვნებამდე, რომ იშვიათობა და არჩევანი უკავშირდება ნებისმიერ რესურსს, რა ფორმაშიც არ უნდა ხდებოდეს მისი განაწილება:

- პოლიტიკური პროცესების ჩარჩოებში (რომე-

ლი დარგი დაებეგრით გადასახადებით, სად უფრო გზარდოთ ფულის მიწოდება, საჭიროა, თუ არა ომის დაწყება და ა.შ.),

-ოჯახში (მეუღლის არჩევა და ოჯახის სიდიდის დაგეგმვა, ეკლესიაში სიარულის სიხშირე და ძილსა და ღვიძილს შორის დროის განაწილება),

-სამეცნიერო საქმიანობის ორგანიზაციის დროს (მეცნიერის მიერ თავისი გონებრივი შესაძლებლობების განაწილება სხვადასხვა პრობლემების მიხედვით).

ამიტომ, ეკონომიკური მეცნიერება სხვა საზოგადოებრივი მეცნიერებებისაგან იმდენად საგნით კი არ განსხვავდება, რამდენადაც მიდგომით. დაასკვნის ბეიკერი და ცდილობს დაასაბუთოს, რომ “ეკონომიკური მიდგომა თავისი სიძლიერით არის უნიკალური, რადგან მას აქვს უნარი მოახდინოს ადამიანის საქმიანობის მრავალი, სხვადასხვაგვარი ფორმების ინტეგრაცია”.

გერი ბეიკერი შეეცადა მოეხდინა თავისი მიდგომის ინტერპრეტაცია იმ პროცესების მიმართ, რომლებიც არ გამომდინარეობდნენ საბაზრო სისტემიდან. კერძოდ, მან შეისწავლა “ქორწინების ბაზარი” და სათანადო მათემატიკური აპარატურის გამოყენებით დაასკვნა, რომ მრავალ ცოლიანობას მიმართავენ მაშინ, როდესაც ერთი ცოლი ვერ აკმაყოფილებს მისადმი წაყენებულ ყველა მოთხოვნას. ერთ ცოლიანობა და მრავალცოლიანობა, ეკონომიკური შინაარსით ერთი და იგივეა, რადგან უკავშირდება ოჯახური ცხოვრების ეფექტიანობას. არაფერს არ ვიტყვი ასეთი მსჯელობის ზნეობრივ ასპექტზე, მაგრამ შევნიშნავ, რომ ბეიკერის ამ მოსაზრებას საკმარისი მიმდევრები ყავს.

გარდა “ქორწინების ბაზრისა” ბეიკერმა შეისწავლა “დანაშაულებათა ბაზარიც” და მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ სასჯელის მიმართ დამოკიდებულება ყველა დამნაშავეს ერთგვაროვანი არა აქვს და საჭიროა ქონდეთ მათ არჩევანი. ვისაც სურს ციხეში მიხადოს სასჯელი, ხოლო ვისაც ციხე არ უნდა გადაიხადოს კომპენსაცია. საქართველოში ეს თეორია გადაიქცა სამუშაო თეზისად და იუსტიციის სამინისტრომ მთელი სისტემა შექმნა “დანაშაულებათა ბაზრის” სარეგულირებლად. მან სხვადასხვა რეესტრების, მეშვეობით, რომლის საშუალებითაც ქონებრივი საფუძველზე რანჟირებული იყო მთელი საქართველოს მოსახლეობა, სასჯელ აღსრულებისა და მოსახლეობის იურიდიული მომსახურების დახმარების სამინისტროსთან ერთად, მართლაც შექმნა “დამნაშაულებათა მარეგულირებელი საბაზრო სისტემა”, რომლის საქმიანობის შედეგიც 24 ათას პატიმარს და 250 000 მუდმივი მეთვალყურეობას დამოკიდებულ პირის (პრობაციონერის) არსებობაში გამოიხატა. შედარებისათვის 1988 წელს 5.5 მილიონიან საქართველოში ციხეებში სასჯელს იხდიდა 16.5 ათასი ადამიანი. ხოლო 1937 წლის ცნობილი რეპრესიების დროს პატიმართა რაოდენობა 11 კაცს არ აღემატებოდა. 2012 წელს 4, 6 მილიონიან ქვეყანაში პატიმრების რაოდენობა 24 ათასს აჭარბებდა.

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დანაშაულებებთან ბრძოლის საბაზრო სისტემამ საქართველოში აშკარა ჰიპერტროფია განიცადა და იგი გახდა თავისუფალ მოქალაქეთა დასჯის ეფექტური მექანიზმი. ბეკერს რომ ეს ყველაფერი ცოდნოდა და 2012 წლის აგვისტოს კადრებიც ენახა ტელევიზიით, ალბათ საფლავში გადაბრუნდებოდა.

ჰერი ბეიკერის ასეთ, სოციალური ურთიერთობებში გაფართოებულ საბაზრო მექანიკურ მიდგომებს არ ეთანხმება, ეკონომისტ-ნეოინსტიტუციონალისტი რონალდ ქოუზი (1010-2013, ნობელის პრემია 1991), იგი მიიჩნევს, რომ ეკონომიკური ურთიერთობები გადაჯაჭვულია სამართლებრივ, სოციალურ და კულტურულ ურთიერთობებთან საკამათო არაა. ეს ცხადია, მეტიც ეკონომიკური ურთიერთობები წმინდა სახით არ არსებობენ, ისინი ადამიანურ ურთიერთობათა რთული კონკრეტულობის გარკვეულ შრეს შეადგენენ. მაგრამ, ამავე დროს აღსანიშნავია, რომ ეკონომიკისადმი ასეთი მიდგომით იკარგება მისი კვლევის საგანი, იგი ხდება ამორფული და განუსაზღვრელი. ამიტომ ინსტიტუციონალისტების აზრით ეკონომიკის კვლევის ობიექტი იმდენად პროცესებისადმი “მოგება-ბალანსის” პრინციპით მიდგომა კი არ არის, არამედ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა შიგნით საკუთრივ ეკონომიკური ურთიერთობების გამოყოფა და ანალიზი. ასეთი კვლევები კი უნდა განხორციელდეს იმ ინსტიტუტების როლისა და მნიშვნელობის საფუძველზე, რომელთა მეოხებითაც ხორციელდება ადამიანის რეალური ეკონომიკური აქტივობები. კონკრეტულ (მრავალმხრივ) ადამიანურ ურთიერთობებიდან ეკონომიკური ასპექტის გამოყოფა და ანალიზი კი შეუძლებელია, თუ არ შევისწავლით ამ პროცესის მოქმედების არეალს, იმ ინსტიტუტს სადაც იგი ავლენს თავის თავს. გარდა ამისა ბაზრის ისეთი გაფართოებული ინტერპრეტაცია, რომელსაც გვთავაზობენ მიუღებელია ქოუზის, იგი მოითხოვს ეს ეკონომიკური ფენომენი განმარტებული იქნას მკაცრად. მისი აზრით: ბაზარი არის საქონლისა და მომსახურების რეალიზაციის გამაღვილებელი მექანიზმი, რომელიც გასაყიდი პროდუქტის თავისებურებიდან გამომდინარე ქმნის განსხვავებული ტექნოლოგიის მქონე ინსტიტუტებს. იგი სხვა ინსტიტუციონალისტების მსგავსად ეკონომიკური საქმიანობის საგნად მიიჩნევს ეკონომიკურ ინსტიტუტებს: ფირმას, ფასწარმოქმნას, კონკურენციას, ფულის მიმოქცევას, საფონდო საქმიანობას და ა.შ. იმ ინსტიტუტებს, რომლებიც ქმნიან ეკონომიკური მეცნიერების შესწავლის დამოუკიდებელ საგანს.

1.2. ინსტიტუციონალიზმის კვლევის მეთოდი

კვლევის მეთოდის თვალსაზრისით ინსტიტუციონალისტები აქცენტს აკეთებენ ისტორიზმის მეთოდოლოგიურ პრინციპზე. რამდენადაც ფართოა ინსტიტუციონალი ეკონომისტების წარმოდგენები ეკონომიკური კვლევების ობიექტზე, იმდენად ფარ-

თოა მათი კვლევის მეთოდოლოგია. მათი აზრით წარსული უნდა ჩადგეს დღევანდულობის სამსახურში და განაპირობოს მომავლისაკენ სავალი მიმართულებები.

სავსებით სამართლიანად აღნიშნავს ამერიკელი ეკონომისტი ინსტიტუციონალისტი დონალდ ნორტი (1920- , ნობელის პრემია 1993): “ისტორიას აქვს მნიშვნელობა არა მხოლოდ იმისათვის, რომ ჩვენ გაკვეთილებს ვიღებთ წარსულიდან, არამედ იმიტომ, რომ აწმყო და მომავალი წარსულს უკავშირებს საზოგადოებრივი ინსტიტუტების უწყვეტობას, არჩევანს რომელსაც ვაკეთებთ დღეს, ან ხვალ გავაკეთებთ წარსულმა წამოგვიყენა. ხოლო წარსული გასაგები ხდება მაშინ, როდესაც მას ინსტიტუციონალური განვითარების თანმიმდევრობის სახით წარმოვიდგენთ.”

ისტორიზმის მეთოდი რეალურად უგულვებელყოფილია კლასიკური ეკონომიკური თეორიის წარმომადგენლებისაგან, მათ მიაჩნიათ რომ საზოგადოებრივი ინსტიტუტები მუდმივად განიცდიან გარდაქმნებს და აუცილებელია მათი იმ მახასიათებლების შესწავლა, რომლებიც აზრს აძლევს მის სისტემურობას. აქ თითქოს სადაო არაფერია, გარდა ერთ საკითხისა, როგორ ესმით მოკამათე მხარეებს ცნება, “სისტემურობა”. როდესაც საკითხს განვიხილავდით ეკონომიკური თეორიის საგანთან მიმართებაში აღვნიშნეთ, რომ თუ კლასიკური ეკონომიკა ეძებს ეკონომიკურ სისტემას, როგორც საკუთრივ ეკონომიკურ ურთიერთობათა ერთობლიობას, ინსტიტუციონალისტები თვლიან რომ ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემურობა, მხოლოდ სოციალურ სისტემის შიგნით იურიდიულ და სხვა სოციალურ ურთიერთობებთან კავშირში არის გასაგები. სისტემურობის ამგვარი წარმოდგენა, მხოლოდ მისი მოცულობითი ლოგიკური საზღვრების დადგენის აუცილებლობიდან კი არ ჩნდება, არამედ ცნება “სისტემის,” როგორც კვლევის მეთოდოლოგიური საშუალების გაგების განსხვავებულობიდან გამომდინარეობს. საქმე ისაა, რომ ინსტიტუციონალისტები საზოგადოებრივი პროცესების გააზრებისას დარწმუნის შეხედულებებს ეყრდნობიან. ამიტომ მათთვის სისტემა მუდმივ ურთიერთქმედებაშია გარე სამყაროსთან, რეაგირებს მასზე და მისი ზემოქმედებით იცვლება კიდევ. საზოგადოების, როგორც ცოცხალი ორგანიზმის, კონკურენტული სისტემის ცვალებადობა, განპირობებული მიზეზშედეგობრივი კავშირებით და არ ექვემდებარება კითხვას “რატომ”, როგორც ეს ფიზიკაში ხდება, არამედ იგი გამომდინარეობს კითხვიდან “რისთვის”. ამასთან, ასეთ მიზეზშედეგობრივ განპირობებულობას არა აქვს თელეოლოგიური შინაარსი, რადგანაც იგი მიზნის მეშვეობით არ იხსნება. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ინსტიტუციონალიზმის ფუძემდებლის ტორსტინ ვებლენის (1857-1929) შეხედულებები, რომელზედაც ახლა ვმსჯელობთ, საბუთდება ცნობილი ეტოლოგიის კონრად ლორენცის (ავსტრიელი ექიმი, ეტოლოგიის ფუძემდებელი 1903-1989 ნობელის პრემია 1973) დკვირ-

ვებებით ცხოველთა სამყაროზე. ამიტომ ისტორიზმი, რომელსაც ეყრდნობა ინსტიტუციონალიზმი შინაარსობრივად ბევრად უფრო მდიდარი მეთოდოლოგიური პრინციპია, ვიდრე ის რომელსაც, ჩვენ ვიცნობთ ფილოსოფოსებისა და ეკონომისტების სხვა ნაშრომებიდან.

ჩანართი განსჯისათვის №2 **ისტორიზმი-სოციალური ტოპოლოგიის საფუძველი**

ინსტიტუციონალისტი მკვლევარები ისტორიზმის მეთოდს იყენებენ არა იმისათვის, რომ დაადგინონ, რომ “ოდესღაც რაღაც მომხდარა”, არამედ იმისათვის რომ იპოვონ ისტორიის წიაღში ის მაცოცხლებელი ძალა, რომელიც დღევანდულობის განვითარების საფუძვლებს შექმნის. ამ თვალსაზრისით ისინი ახლოს არიან ფრანგულ ისტორიოგრაფიულ სკოლის წარმომადგენლებთან მარკ ბლოკითან (1886-1944), ფერნან ბროდელთან (1902-1985) და სხვ. მაგრამ, რამდენადმე განსხვავდებიან კიდეც, რადგან ისინი ისტორიისაგან მოითხოვენ მეტს, იმას რაც დროში მუდმივია და თავისი სახეცვლილებებით ქმნის განვითარების მუდმივობის საფუძველს. ამ თვალსაზრისით ისინი, თოთქოს მატემატიკის დარგის ტოპოლოგიის, ჰუმანიტარულ ინტენპრეტაციას ახდენენ. როგორც ვიცით, ტოპოლოგია შეისწავლის უცვლელობას უზოგადესი ფორმით, კერძოდ, სივრცის ისეთ უცვლელ მდგომარეობას, რომელიც განიცდის მუდმივ დეფორმაციას. ამასთან, ტოპოლოგია არ შეისწავლია ობიექტის მეტრულ თვისებებს, რის გამოც სრულიად სერიოზულად მტკიცდება, რომ ფინჯანი და “ბუზ-ლიკი,” ამ თვალსაზრისით, არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. სწორედ ასეთ უცვლელ ობიექტებად, რომლებიც ინარჩუნებენ უცვლელ თვისებებს, მუდმივად დეფორმირებად, ცვალებად, საზოგადოებრივ დინამიკაში, არიან ინსტიტუტები, რომლებიც ფუნდამენტალური სოციალური პროცესების უცვლელობას განაპირობებენ. მართალია, დონალდ ნორტი, ასე პირდაპირ არ ამბობს, ინსტიტუტებს ასეთი მნიშვნელობა (იგულისხმება “ტოპოლოგიური უცვლელობის” საზრისი) ჩვენ მივანიჭეთ, რადგან მივიჩნიეთ, რომ მას შემდეგ რაც ახალგაზრდა რუსმა მათემატიკოსმა გრიგორი პერელმანმა, ანრი პუანკარეს (ფრანგი მათემატიკოსი, 1854-1912) ჰიპოთეზა ამოხსნა, შეიძლება მისივე სიტყვებით ვამტკიცოთ, რომ... “ყველა მათემატიკური თეორია, თუ იგი მკაცრია, ადრე თუ გვიან პოულობს გამოყენების არეალს. ... მე შევისწავლე სიცარიელეთა გამოთვლა, ჩემს კოლეგებთან ერთად ჩვენ ვეუფლებით ეკონომიკურ და სოციალურ “სიცარიელეთა” შევსების ხელოვნებას”. ის ძიება, რომელსაც თაობები აწარმოებენ საზოგადოებრივი განვითარების გზის საპოვნელად, სწორედ ასეთი “სიცარიელების” შევსების მცდელობაა, რომელზედაც პელერმანი საუბრობს.

დონალდ ნორტი საუბრობს ისტორიულ წარსულზე და მის მუდმივ “დეფორმაციაზე”, იმ ადექ-

ვატურ სამეურნეო ინსტიტუციონალური სისტემის შექმნის აუცილებლობაზე, რომელიც საზოგადოების განვითარების მოცემულ ეტაპისათვის შესაბამისი იქნება. ასეთი გზით მიდიოდა საქართველო გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან, როდესაც დავიწყეთ საბაზრო ეკონომიკის “მშენებლობა” ჩვენთვის მთავარი ამოცანა იყო შეგვექმნა ისეთი საბაზრო მექანიზმები, რომლებსაც წარმატებით ჩავანაცვლებდით არსებულ, ბიუროკრატიულ-ადმინისტრაციული სისტემის მიერ დამკვიდრებულ ინსტიტუტებს, ამ პროცესში, რა თქმა უნდა, ბევრი შეცდომა იქნა დაშვებული. შემდეგ 2004-2012 წლებში გატარებულმა გაუაზრებელმა ეკონომიკურმა რეფორმებმა ქვეყანაში არსებული “ცარიელ” ადგილებს: შრომის ბაზარი, საფონდო ბაზარი, საპენსიო დაზღვევის დაგროვებითი სისტემა, ანტიმონოპოლიური საქმიანობა, განათლების და მთელი მერიტორიული სფეროს საბაზრო ორგანიზაციის სისტემა და სხვა ზოგიერთი მოქმედი ინსტიტუციების მოშლით დამატებითი “სიცარიელები” შექმნა: ადგილობრივი ბიუჯეტები, საპენსიო სისტემა, სადაზრვეო აქტუარული ბაზარი (გარდა ჯანდაცვის დაზღვევისა), ფასიანი ქაღალდების ბაზარი. ასეთი ქმედებებით კი არა მარტო ეკონომიკის განვითარების შესაძლებლობებს დავშორდით, არამედ ეკონომიკური ზრდის საფუძვლები შევარყიეთ. განვითარება ეს ხარისხობრივი სიდიდეა, ხოლო ზრდა არსებული სტანდარტის პირობებში რაოდენობრივი მეტობაა. ჩვენ კი სწორედ ხარისხობრივი უკუსვლა განვიცადეთ. ამიტომ, როდესაც ეკონომიკის ფუნქციონირების აუცილებელი ინსტიტუტები მოვშალეთ, განვითარებაზე საუბარი გაუგებარია.

1.3. ინსტიტუციონალიზმის გამოყენებითი მნიშვნელობა

ახლა, როდესაც ჩვენ ვიცით, რომ ინსტიტუციონალიზმი თავისი შინაარსით სამეურნეო პრაქტიკაზე ორიენტირებული ეკონომიკური თეორიაა, საინტერესოა გაირკვეს რას სთავაზობს იგი საზოგადოებას. ინსტიტუციონალური პრაქსიკოლოგია (პრაქტიკული გამოყენება) სამართლიანად მიაჩნიათ, რომ მიმართულია ეკონომიკაში არსებული მდგომარეობის გაუმჯობესებისაკენ, მისი რეკომენდაციები საშუალებას იძლევა მიზანმიმართული გახდეს ეკონომიკური გარდაქმნები და შემუშავდეს ის მექანიზმები, რომელთა მეშვეობითაც ეფექტური გახდება შეზღუდული რესურსების გამოყენება. ანუ საზოგადოება გახდება უფრო ჭკვიანი ვიდრე იყო.

ზოგადად, ინსტიტუციონალისტებს აინტერესებთ, იპოვონ სოციალური ევოლუციის პროცესში საზოგადოების უცვლელობის ის საერთო ფორმები, რომლებიც განაპირობებს მის ერთიანობას, მიუხედავად ურთიერთობათა მუდმივი დეფორმაციისა და შესთავაზონ საზოგადოებას ამ ფორმათა სრულყოფის შესაძლებლობები. ამიტომ, ინსტიტუციონალისტები უფრო ახლოს არიან თავიანთი კვლევების შედეგ-

ბით ანტროპოლოგებთან, კერძოდ სოციალური ან-
თროპოლოგიის იმ მიმართულებასთან, რომელსაც
“ეკონომიკურ ანთროპოლოგიას” უწოდებენ, ვიდრე
ეკონომიკის ისტორიულ სკოლასთან. მაშინ, როდესაც
ისტორიული სკოლა იზღუდება ეროვნული სახე-
ლმწიფოს პოლიტიკური ფარგლებით, ეკონომიკური
ანთროპოლოგია, კერძოდ ამერიკელი კარლ პო-
ლანი (1886-1964) გვიხსნის, რომ დემოკრატიულ
საზოგადოება შესაძლებელს ხდის განხორციელდეს
“დიდი ტრანსფორმაცია”, ანუ, თუ სახელმწიფოები
ვითარდება დემოკრატიულად, მაშინ მათ შორის
მყარდება იდენტური, ურთიერთმისაღები საბაზრო
დამოკიდებულებები. დემოკრატია საშუალებას გვა-
ძლევს ეკონომიკაში დამკვიდრდეს ბაზრის ახალი
ინოვაციური ფორმები, რომელიც განვითარებული
სტანდარტებით საქმიანობის საშუალებას იძლევა.
მაგალითად ჯანმრთელობის დაცვის ის სისტემა,
რომელიც კანადაში, სკანდინავიის ქვეყნებში და ევ-
როპის ზოგიერთ სხვა ქვეყნებშია, დიდხანს, დაახლოე-
ბით 300 წლის განმავლობაში ყალიბდებოდა, მაგრამ
ასეთი მექანიზმის გადატანა განვითარებად ქვეყანა-
ში 30 წლის განმავლობაში შესაძლებელი. ამისათვის
საჭიროა არსებობდეს დემოკრატიული გარემო სად-
აც ტრადიციული ინსტიტუტები შეძლებენ უმოკლეს
დროში და ეფექტურად აითვისონ ეს სიახლეები. ეს
იმიტომ, რომ, როგორც ეკონომიკური ანთროპოლო-
გი ბრიტანელი ბრონისლავ მალინოვსკი (1884-1942)
ამტკიცებს, დემოკრატიულ გარემოში საბაზრო ინ-
სტრუმენტები ორგანულად შემოდიან ქვეყნის სა-
ზოგადოებრივ ქსოვილში და პროცესის ნორმალური
მსვლელობა გვიჩვენებს, რომ მთავრობის ჩაურეგ-
ლობას კერძო ინციატივების სფეროში გეგმაზომიერი
ხასიათი აქვს, ხოლო მისი მონაწილეობა, საბაზრო
სფეროში სპონტანური ხასიათისაა, შექმნილი აუცი-
ლებლობებიდან გამომდინარეობს. გამოდის რომ ეს
ორი პარალელურად განვითარებადი პროცესი, სა-
ზოგადოებრივ ინტეგრაცია ბაზრის მეშვეობით და
ბაზრის განვითარება, ერთმანეთთან ბალანსდება
სახელმწიფოს ძალისხმევით. რადგან იგი იძულებული
ხდება საჭირო შემთხვევაში გამოიჩინოს სამეწარმეო
ინციატივები. შესაბამისად სახელმწიფოს ინსტიტუ-
ციონალური მონყოფა ხდება აქტუალური და იმაზე,
თუ როგორი მექანიზმები შეიქმნება ეკონომიკური
სისტემის ფუნქციონირების მიზნით დიდადა დამოკ-
იდებული ქვეყნის პროგრესი. გარდა ამისა, ეკონო-
მიკური საბაზრო კრიტერიუმები გამოიყენება სხვა
არაეკონომიკური, სოციალური პროცესების სამარ-
თავადც, იმიტომ, ქვეყნის განვითარების ერთერთ,
უმთავრეს მექანიზმს წარმოადგენს მისი საბაზრო
სისტემა და ის ინსტიტუტები, რომლებიც ამ სის-
ტემას გარკვეულ ჩარჩოებში სვამს. ასეთ საზოგა-
დოებრივ წარმონაქმნები (ინსტიტუტები), რომლებიც
რამდენადმე აწესრიგებენ საბაზრო სტიქიურ კანონ-
ზომიერებებს, ისინი ამ შემთხვევაში იძენენ უარყ-
ოფით უკუკავშირების ფორმას და საბაზრო მოტი-
ვაციებს წარმართავენ სოციალური სამართლიანო-
ბიდან გამომდინარე. მთავრობა ხდება საზოგადოე-

ბრივი ცხოვრების განმსაზღვრელი, მიმართულების
მიმცემი, შემფასებელი და გარდამქმნელი. იგი არის
ობიექტიც და სუბიექტიც. ასეთ სიტუაციაში დგება
მისი საბაზრო პროცესების ჩართულობის ამოცანა.

ინსტიტუციონალისატივის მიმართ კვლევის
ობიექტის გარკვევისა და შედეგების თვალსაზ-
რისით, არაერთგვაროვანი დამოკიდებულებები არ-
სებოს. იგი თანდათან უფრო პოპულარული ხდება,
სულ უფრო მეტი სპეციალისტი აღიარებს კვლევის
ამ მიმართულებას და თვითონ იწყებენ საკითხების
ინსტიტუციონალურ საფუძველზე შესწავლას. ამის
მაგალითია რუსი ეკონომისტი ალექსანდრე აუზანი,
ქართველი კახა ბენდუქიძე, ბესარიონ ალადაშვილი
და სხვები. შეინიშნება ნეგატიური დამოკიდებულე-
ბაც. მაგალითად ინტერნეტენციკლოპედია “ვიკიპე-
დიაში,” მოჰყავთ, ვასილი ლეონტიევის, (ამერიკელი
ეკონომისტი, 1905-1999. ნობელის პრემია 1973
წელს), შეხედულება, “ნობელის პრემიის მიმნიჭე-
ბელი კომიტეტის საქმიანობის გაგრძელება პრობლე-
მატურიად მიმაჩნია. - 1997 წელს აღნიშნავდა იგი
- ვფიქრობ, რომ მისი ყურადღება ეკონომისთ-თეორ-
ეტიკოსებიდან თანდათანობით გადაერთო ინსტიტუ-
ციონალისტ ეკონომისტებზე. ახლა კი წარმოიშვა
პრობლემა, რამდენადც კონკრეტულ ეკონომიკურ
კვლევებში შეიძლება, ილაპარაკო გარკვეულ იერ-
არქიაზე, წინააღმდეგობა ნაბიჯებზე, გარღვევაზე,
ამდენადვე ინსტიტუციონალურ სკოლის საქმიანობა-
ში ნამდვილად ვერ ვხედავ სერიოზულ ძვრებს”.
ჩვენ კმაყოფილებით აღვნიშნავთ, რომ ნობელის
კომიტეტი არ დაეთანხმა ინსტიტუციონალიზმის ლე-
ონტიევისეულ შეფასებას და 1997 წლის შემდეგაც
გაიცა ნობელის პრემიები ამ მიმართულების ეკონომ-
ისტებზე.

ჩანართი განსჯისათვის. №3

ძველ ტიკებში ახალ ღვინოს არ ასხამენ!

საქართველოში 2012-2014 წლებში, პოლიტიკური
ინსტიტუტების უცვლელობის პირობებში, დიდი სო-
ციალური გარდაქმნები განხორციელდა. ქვეყნის
მართვის პოლიტიკური და ორგანიზაციული სის-
ტემის უცვლელობის პირობებში სხვა საზოგადოე-
ბრივი პრიორიტეტები ჩამოყალიბდა და ვითარდე-
ბა. ადამიანებისა და მათი ყოველდღიური საზრუ-
ნავისაკენ შებრუნდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური
აქტივობების ვექტორი. ეს ფუნდამენტალური სახის
ცვლილებაა. საქმე ისაა, რომ თუ 2012 წლამდე,
მოსახლეობის სოციალური დაცულობა იყო ეკონო-
მიკური აქტივობების შედეგი და სიღარიბე განიხ-
ილებოდა, როგორც ცალკეულ პირთა დროებითი
უნიათობის გამოვლენა, ახალი ეკონომიკური პოლი-
ტიკის მთავარი მონაპოვარი ისაა, რომ მოსახლეობის
სოციალური დაცულობა, ადამიანის განვითარების
მახასიათებლების ზრდა ეკონომიკური რეფორმების
წინამძღვარი გახდა. იმიტომ თუ, 2012 წლამდე სახ-
ელმწიფო და საზოგადოებრივი ინსტიტუტების ერ-
თობლიობა, მიმდინარე დეფორმაციების პირობებში,

ქმნიდა ისეთი იერსახის მქონე სოციუმს, რომელიც შეიძლება შევადაროთ “ბუბლიკს”, სადაც ხალხისათვის მხოლოდ ცარიელი რგოლი ქონდათ დატოვებული, ახლა, 2013 წლიდან, იგი ფინჯანს დაემსგავსა და ხალხი, სამართლიანად ელოდება როდის აივსება იგი ნალებით. როგორც ვხედავთ, ქვეყანა თამამად ცვლის განვითარების პრიორიტეტებს და წინააღმდეგობები, რაც გზაზე ხვდება მოსალოდნელი და ანგარიშგასაწივი მოვლენებია. საქმე ისაა, რომ კანონების მოქმედების ფუნდამენტალური და უზოგადესი მიმართულებების შეცვლა საკმაოდ ადვილია, ხოლო ადამიანების ჩვევები თანდათანობით და საკმაოდ რთულად იცვლება. მიაქციეთ ყურადღება, 2010 წელს ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტში განმართელობის დაცვაზე დაიხარჯა 3 მილიარდ ლარამდე, დაახლოებით 16%, აქედან სახელმწიფოს წილი შეადგენდა, მხოლოდ 300 მილიონ ლარს, განუვლი ხარჯების მეათედს. დანარჩენს იხდიდა პირადად პაციენტი. საქართველოს მედია მხოლოდ პოზიტიურ მასალას აშუქებდა და გვესმოდა, რომ ამ სფეროში დიდ წარმატებებს მივალნიეთ. ამჟამად, როდესაც გადავხედით საყოველთაო სამედიცინო დაზღვევაზე და თვითოეულმა ადამიანმა იგრძნო ასეთი სამედიცინო მომსახურების სიკეთე, რეალობის საზოგადოებრივი ასახვის სრულიად საწინააღმდეგო მოცემულობები მივიღეთ. ასეთივე მაგალითების მოყვანა შეიძლება განათლების სფეროდანაც, სადაც უფასოდ დარიგებული სასწავლო სახელმძღვანელოები, ერთი მითქმამოთქმის საგანი გახადეს ფსევდო ლიბერალებმა, გამომდინარე თავიანთი დოქტრინალური შეზღუდულობიდან. როგორც ვხედავთ, საზოგადოების ფუნქციონირება მჭიდროდ უკავშირდება სახელმწიფოს პოლიტიკურ მოწყობას და მიღწეული შედეგები მუდმივი ანალიზისა და განხილვის საგანი უნდა იყოს. ეს განსაკუთრებით აქტუალურია დღეს, როდესაც თვითეული მოქალაქე უნდა გრძნობდეს სახელმწიფოს პოზიციონირებისა თანაცხოვრების ნებისმიერ სფეროში და შეეძლოს საკუთარი აზრის ჩამოყალიბება. დღეს ეს აუცილებელია იმიტომ, რომ ქვეყანა აგრძელებს ცხოვრებას იმ პოლიტიკური მოდელის საფუძველზე, რომელიც წარსულ პერიოდში ჩამოყალიბდა და რომელსაც უარი უთხრა საქართველოს მოსახლეობამ. მართალია 2013 წლიდან საქართველოს ხელსუფლება ერთგვარად შემობრუნდა მოსახლეობისაკენ, ეს აისახა კიდევ ადამიანის კეთილდღეობაზე, მაგრამ ძველ ტიკებში ჩასხმული ახალი ღვინო ამ ტიკს არღვევს და მიწაზე იქცევა თავანკარა და ჯერ კიდევ, დაუფარგებელი სასმელი. ამას იმიტომ ვამბობთ, რომ საქართველოში საზოგადოების განვითარების ორიენტირები იცვლება. მიმდინარეობს საზოგადოების ტრანსფორმირება, მიზნობრივ ამოცანათა ცვლილების პროცესი, მაგრამ მისი დაჩქარებისათვის აუცილებელია, რევიზია ჩაუტარდეს იმ ინსტიტუტებს, რომლებიც ქმნიან პოლიტიკური მართვის ორგანიზაციულ სტრუქტურას. ასეთი პოლიტიკური წარმონაქმნები თავიანთი უარყოფითი უუუკავშირებით, ნეგატიურ ზეგავლენას ახდენენ

მოქალაქეთა თანაცხოვრების არსებულ წესზეც და სამომავლო მიმართულებების ფორმირებაზეც.

მიუხედავად ინსტიტუციონალიზმისადმი ასეთი არაერთგვაროვანი მიდგომებისა იგი, მისი მეცნიერული მონაპოვარი, უალრესად მნიშვნელოვანია, რადგან საზოგადოების განვითარებაზე მაფიქრალ და პასუხისმგებელი ადამიანების წინაშე სვამს მნიშვნელოვან პრობლემას, კერძოდ, რას წარმოადგენენ სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ინსტიტუტები, რით განსხვავდებიან ისინი ორგანიზაციულად და როგორ ზემოქმედებენ სახალხო დოვლათის წარმოებისა და მითვისების რეალურ გარემოზე. საკითხის ამგვარი დასმა კი გაგვიადვილებს პასუხა კითხვაზე, როგორ მივუდგეთ ახლის შენებას. ქვეყნის განვითარების უცვლელი პირობების ცოდნა მოგვცემს საშუალებას, გავარკვიოთ:

- რა ცვლილებებია მოსალოდნელი და რაში მდგომარეობს მათი გარდუვალობა.
- როგორი საზოგადოებრივი მექანიზმებია საჭირო, რომ ეს ცვლილებები ქვეყნის განვითარების მიმართულებით მოქმედებდეს და არა საწინააღმდეგოდ,
- დავძლიოთ ჩვენს მიერ დაშვებული შეცდომები, რომლებიც გარდუვალი იყო მიმდინარე რეფორმებისა და ცვლილებების ფონზე.

მიუხედავად ჩვენი დამოკიდებულებებისა წარსულისადმი, უნდა გავითვალისწინოთ ის, რაც ადამიანებისათვის დღეს მისაღებია. გარდაქმნების ტაქტიკისა და სტრატეგიის შემუშავებისას აუცილებელია გავითვალისწინოთ რაც წინა პერიოდებში თავს გადაგვხდენია. უნდა გვახსოვდეს, რომ არ არსებობს ტრანსფორმაციის ისეთი თეორია, რომელიც მოსალოდნელი შეცდომების მინიმიზაციას ითვალისწინებს.

2. ინსტიტუციონალიზმის ისტორიული წანამძღვრები და მისი ჩამოყალიბება დამოუკიდებელ ეკონომიკურ მიმართულებად

ტერმინი ინსტიტუციონალური ეკონომიკა პირველად 1919 წელს გაჩნდა. იგი თავის სამეცნიერო სტატიაში ამერიკელმა ეკონომისტმა უოლტ ჰამილტონმა გამოიყენა. თავდაპირველად, ტერმინით “ინსტიტუციონალური ეკონომიკა”, აღინიშნებოდა კონკრეტული, გამოყენებითი ხასიათის ეკონომიკური კვლევები. იგი მოცემული ადგილზე, მიმდინარე პერიოდში განხორციელებული ანალიტიკური საქმიანობის ერთგვარი საერთო სახელი იყო. აღნიშნავდა დაახლოებით იმას, რასაც საბჭოთა კავშირში დარგობრივ ეკონომიკას უწოდებდნენ, და ამ სფეროში მოღვაწე ეკონომისტებს არ ქონდათ საკვლევი მასალის თეორიული განზოგადები პრეტენზიები. თვით ტერმინი “ინსტიტუციონალური” გაჩნდა სიტყვებისაგან, “ინსტიტუტი” და “ინსტიტუცია”, რაც ნიშნავს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, წესებს და წესრიგს, ჩვევებს და ჩვეულებებს, რაც მდგრადია და საზოგადოებაში მოქმედებს ხანგრძლივი დროის განმავლობაში (ინ-

სტიტუციებს) და კანონით დადგენილ წესებს და დაწესებულებებს (ინსტიტუტებს). ეკონომისტი ინსტიტუციონალისტები შეისწავლიდნენ სახელმწიფოს, ოჯახს, კერძო საკუთრებას, ფირმებს, ბაზრის სხვადასხვა სექტორს, საგადასახო სისტემის ოპტიმიზაციის პრობლემებს, ფულის მიმოქცევას, საბანკო კაპიტალის ფუნქციონირების თავისებურებებს და ა.შ. მათი ეს გამოკვლევები საფუძველს უქმნიდა გამოყენებითი ხასიეთის ეკონომიკური დისციპლინების: მარკეტინგის, ფინანსური თეორიის, დასქმების, მერიტორული ეკონომიკის და სხვა ამგვარი სამეცნიერო და სასწავლო დისციპლინების შექმნას და განვითარებას. მაგრამ მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულსა და მეოცე საუკუნის დასაწყისში გამოქვეყნდა ტორსტენ ვებლენის ფუნდამენტალური ნაშრომები, რომლებშიც ავტორი საზოგადოების ეკონომიკურ ურთიერთობებს შეისწავლიდა არა, მხოლოდ “აქ” და “ახლა”, რათა არსებულ შეზღუდულ სოციალურ გარემოში გამოეყენებინა ეკონომიკის რაციონალური ფუნქციონირების ფორმები და მეთოდები, არამედ ეკონომიკურ ინსტიტუტებს წარმოაჩენდნენ, როგორც საზოგადოებრივი სისტემის განვითარების ისტორიულ გარდუვალობას და ხსნიდა მათი განვითარების მექანიზმებს ევოლუციურ პროცესში.

2.1. ინსტიტუციონალიზმის მეთოდოლოგიური სირთულებები

ინსტიტუციონალიზმის დამკვიდრების სირთულეებმა თავი იჩინა ტორსტენ ვებლენის ნაშრომების გამოქვეყნებისთანავე, როგორც ცნობილია ეს შრომები ემყარებოდა არსებული წარმოდგენის წესის, კაპიტალიზმის, კრიტიკულ ანალიზს, რაც მიუღებელი აღმოჩნდა მისი თანამედროვე ეკონომისტებისათვის. იმხანად, საზოგადოება მზად არ იყო აღექვა კაპიტალისტები უსაქმურებად, დემონსტრაციულ მომხმარებლებად. გარდა ამისა, საზოგადოების დახასიათებისას არგუმენტების მოხმობა სოციალურ-ფსიქოლოგიური პროცესებიდან და ის ძლიერი ისტორიული და ეთნოგრაფიული ექსკურსები, რომელსაც ანხორციელებდა იგი, ამერიკული ეკონომიკური სკოლისათვის მისაღები არ იყო. ამიტომ ტორსტენ ვებლენი, ფორმალურად თავის თანამედროვე საზოგადოების წინაშე წარმოჩნდა, როგორც გერმანული ისტორიული სკოლას გაგრძელება ამერიკის სინამდვილეში. ეს მცდარი წარმოდგენა დღესაც არ არის დაძლეული და თანამედროვე მკვლევარები ინსტიტუციონალურ ეკონომიკურ თეორიის წინაპირობებს და მეთოდოლოგიურ საფუძვლებს გერმანული ისტორიული სკოლის წიაღში ეძებენ.

მართალია, როგორც 1.3 პარაგრაფში აღვნიშნეთ პრაქსიკოლოგიის თვალსაზრისით, ინსტიტუციონალიზმს არაფერი აქვს საერთო გერმანულ ისტორიულ სკოლასთან, მაგრამ რეალური ეკონომიკური პროცესების შესწავლის დაკავშირება, მოცემული ქვეყნის უნიკალურ, კულტურულ ისტორიულ თავისებუ-

რებებთან, გარეგნულად რამდენადმე აახლოებს ამ ორ მიმართულებას ერთმანეთთან.

ჩანართი განსჯისათვის. №4

გერმანული ისტორიული სკოლა და ინსტიტუციონალიზმი

გერმანული ისტორიული სკოლა სათავეს იღებს ფრიდრიხ ლისტის (1789-1846) შრომებიდან, რომელსაც მიაჩნდა, რომ ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება სხვა ქვეყნებთან კონკურენტული ურთიერთობის პროცესში მიმდინარეობს და აუცილებელია პოლიტიკური მექანიზმების შემუშავება, რომლებიც დაიცავს ქვეყანას უცხოელთა ექსპანსიისაგან. გერმანული სკოლის უდაოდ ყველაზე დიდი წარმომადგენელს გუსტავ ფონ შმოლერი (1838-1917) ანვითარებდა რა ლისტის მოსაზრებებს თვლიდა, რომ ნებისმიერი ეკონომიკური თეორია უნდა ეფუძნებოდეს, სამეურნეო ინდივიდების განზრახვათა კონკრეტულ-ისტორიულ შესწავლას ეთიკის და მათი პრაქტიკაზე ორიენტირებულობის თვალსაზრისით, გამომდინარე ტექნიკის განვითარების დონიდან, ბუნებრივი პირობებიდან, სოციალური ინსტიტუტების ხასიათიდან, რომლებიც განსაზღვრავენ ეკონომიკური სუბიექტების საქმიანობას. შმოლერის მოსაზრებები გააკრიტიკა ავსტრიული სკოლის ფუძემდებელმა კარლ მენგერმა (1840-1921), რომელსაც მიაჩნდა, რომ ისტორიული კვლევა ეწინააღმდეგება ეკონომიკური პროცესების არსს, ახვევს მას ფაქტების, ემპირიული მასალის გარსში, რითაც ამოუცნობი ხდება ეკონომიკური სუბიექტების მოქმედებების ჭეშმარიტი მოტივები. მისი აზრით, ისტორიული ასპექტი უკარგავს ეკონომიკას კვლევის უშუალო სგანს. მთავარია ვეძებოთ ის უმარტივესი სოციალური საწყისი, რომელიც ქმნის ეკონომიკურ სისტემურობას და მის საფუძველზე განვიხილოთ არსებული სამეურნეო პროცესები. დისკუსია გაცდა მეცნიერული ეთიკის სფეროს და პოლიტიკური ხასიათი მიიღო. კერძოდ შმოლერმა გამოიყენა გერმანიის იმპერიაში მისი დიდი ავტორიტეტი და მიზნისა და მისი მიმდევრების შეხედულებების სწავლება იმპერიის უმაღლეს სკოლებში აიკრძალა. სამაგიეროდ ავსტრიული სკოლა კარგად მოერგი ინგლისური პოლიტიკური ეკონომიკის და დიდი პოპულარობით სარგებლობდა მთელ მსოფლიოში. ამიტომ, როდესაც ამერიკაში გამოქვეყნდა ვებლენის ნაშრომები, რომლებიც დაფუძნებული იყო ისტორიზმის პრინციპებზე მყის გაჩნდა ასოციაცია გერმანულ ისტორიულ სკოლასთან, კერძოდ მის განახლებულ მიმართულებასთან, რომელიც ვერნერ ზომბარდტთან (გერმანული ეკონომისტი და სოციოლოგი, 1863-1941) იყო დაკავშირებული და რომელსაც “ახალგაზრდა მარქსიზმსაც” ეძახდნენ. (ამ მიმართულებას მიმდევრები საქართველოში იყვნენ პროფესორი ბიძინა რამიშვილი, რომელიც დახვრიტეს 1937 წელს და მისი მოწაფეები ოთარ ბეროძე და ტოგო ჭელიძე, რომლებიც “გულაგის” ბანაკებში საკმარისი წლები გაატარეს.) შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე ინ-

სტიტუციონალისტებს მოუწიათ თავდაცვით პოზიციაში ჩადგომა და იმის მტკიცება, რომ მათ პრინციპში არაფერი ქონდათ საერთო მარქსიზმთან, ხოლო გერმანული სკოლის მსგავსად იყენებდნენ ისტორიზმის მეთოდს. ისინიც, ისე როგორც ავსტრიული სკოლა, ეძებდნენ ეკონომიკური სისტემის საწყისს, მის გაზრდამწვედომ ატრიბუტულ თვისებას, რომელიც განაპირობებდა სისტემის მუდმივობას და ახსნიდა მის თავისებურებებს შესწავლის პერიოდისა და ადგილის შესაბამისად. ამიტომ გარეგნულად ჩანდა, რომ ისინი უარს ამბობდნენ კვლევის დედუქციურ მეთოდზე და ამკვიდრებდნენ ემპირიულ ინდუქტივიზმს. ვიმეორებ ეს მხოლოდ მოვლენათა ზედაპირზე ჩანდა ზოგიერთი ავსტრიული სკოლის დოქტრინით გაბრუნებული სპეციალიზისათვის, ხოლო რეალურად ინსტიტუციონალისტები სოციალურ სისტემას აღიქვამდნენ, როგორც ცოცხალ განვითარებად სისტემურობას და ეძებდნენ ისეთ საწყის ურთიერთობებს, რომლებიც სისტემას გარესამყაროს მიმართ მდგრადობას ანიჭებდა.

მეორე დიდი “გაუგებრობა”, რომელიც ტორსტენ ვებლენის ნაშრომის “უსაქმური კლასის თეორია” გამოსვლას მოყვა, იმან გამოიწვია, რომ ვებლენი ცდილობდა გაბატონებული აზრის საწინააღმდეგოდ დაეტიკებინა, რომ ბაზარზე მომხმარებლის პრიორიტეტი კი არ ბატონობს, არამედ მწარმოებელი განსაზღვრავს, თუ რა სახის საქონელზე როგორი მოთხოვნები იქნება. ეს თეორია გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან განამტკიცა მარკეტინგულმა კვლევებმა და ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისში, ვებლენის თეორიის გამგრძელებლები თამამდ წერენ, რომ ვატყუილებთ მკითხველს განსაკუთრებით სტუდენტებს, რადგან ეკონომიკური თეორიის სწავლების მეთოდის აქვს პირდაპირი დამოკიდებულება სასწავლო პროცესთან, იგი აგებულია ეკონომიკურ ცხოვრებაზე მორგებული რიტუალური და სიმბოლური მნიშვნელობით. ეს იმიტომ, რომ არსებობს გაუპიროვნებელი ბაზარი, ბაზარი როგორც განცალკევებული და დამოუკიდებელი პროცესების ინტეგრატორი. რომელიც გვიჩვენებს, რომ მომხმარებელი კარნახობს მწარმოებელს რა და რამდენი გამოუშვას, სად მოახდინოს რეალიზაცია. სინამდვილეში კი არავინ არ მოკიდებს ხელს რაიმე საქონლის წარმოებას ან მომსახურების ორგანიზაციას, თუ არ იცის, წინასწარ, როგორი მოთხოვნილებები იქნება მის პროდუქტზე. “მართლაც, -წერს ჯონ გელბრეიტი (1908-2006) -რატომ უნდა უნდა იყოს შენი ბიზნესი მომხმარებელთა არჩევის ზემოქმედებაზე დამოკიდებული, როდესაც შეგიძლია ეს არჩევანი არა მარტო გაითვალისწინო, არამედ აკონტროლო კიდეც”.

ამგვარად, დოვლათის წარმოების პროცესის და წარმოების სეროში არსებული ინსტიტუტების პრიორიტეტული მნიშვნელობის შესახებ აზრი ეკონომიკურ თეორიაში პირველად ვებლენმა განავითარა და დააკავშირა იგი ადამიანის შინაგან ატრიბუტულ მახასიათებლებს, მის ფსიქოლოგიას, ფიზიოლოგიას

და დიდ ჯგუფებში თანაარსებობის ისტორიულად ჩმოყალიბებულ მდგრად ჩვევებს. მისი კვლევის საგნის ამ სახით წარმოჩენა, მოითხოვდა მეთოდოლოგიურ თავისებურებებსაც, კერძოდ საჭირო ხდებოდა საზოგადოების ევოლუციური პროცესი წარმოედგინათ, როგორც მთლიანი ობიექტურად განპირობებული რელობა, რომელიც მოითხოვდა, მოსალოდნელი შედეგების წინასწარ განსაზღვრულობის აუცილებლობას. იმდროისათვის გაბატონებული ეკონომიკური თეორია, რომელიც ამ საკითხში დავით რიკარდოს (ინგლისელი ეკონომისტი 1772-1823) მიერ განსაზღვრულ პოზიციებზე იდგა და მიაჩნდა, რომ რესურსების გამოყენების პროცესი ვერ დაექვემდებარება უზოგადეს კანონზომიერებებს და ეკონომიკური კანონები მხოლოდ განაწილების სფეროში ავლენენ თავს, სამეურნეო პროცესების, მით უფრო წარმოების სფეროში პროგნოზირების შესაძლებლობებსაც კი უარყოფდა. ამიტომ, რა თქმა უნდა, გაგებით ვერ შეხვდა ვებლენის მოსაზრებებს. მონეტარისტები, თუ მილტონ ფრიდმენის (1912-200, ნობელის პრემია 1976) ბოლო ნაშრომების მიხედვით ვიმსჯელებთ და სხვა მისი მოწაფეები, ეკონომიკის პროგნოზირების რაიმე შესაძლებლობას უარყოფენ დღესაც. ამიტომ ინსტიტუციონალიზმის კრიტიკოსებმა, კიდევ ერთხელ გადაიტანეს კამათი ეკონომიკური თეორიის კვლევის მეთოდების სფეროში და კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარეს ინსტიტუციონალიზმის ნორმატული ხასიათი.

ჩანართი განსჯისათვის №5 ისტორიზმი- ეკონომიკაში პოზიტიური და ნორმა- ტული მიდგომების სინთეზი

მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით პრობლემა, რომლითაც ინსტიტუციონალისტები დაუპირისპირდნენ სხვა ეკონომიკურ მიმართულებებს არის მომავლის პროგნოზირების პრობლემა. ეს საკითხი თავის დროზე ინგლისელმა ფილოსოფოსმა დავით იუმმა (ინგლისელი ფილოსოფოსი, 1711-1776) დააყენა და მიაჩნდა მსოფლმხედველობითი მნიშვნელობა. რასაც შემდეგ იუმის “გილიოტინა” უწოდეს. იუმი ამტკიცებდა, რომ “იქედან რაც არის არ შეიძლება გამოიყვანოს რაც იქნება”, მაგრამ მეორე თეზისიც სამართლიანად მიაჩნდა: “თუ არ იცი სად ხარ, ვერ გაიგებ სად იქნები”. ეკონომისტების იმ ჯგუფს, რომლებიც თავის თავს კლასიკური ეკონომიკური თეორიის მიმდევრებად მიაჩნევდნენ, თვლიან რომ ეკონომიკური პროცესების პროგნოზირება შეუძლებელია, ამიტომ მეცნიერებას არ ძალუძს განსაზღვროს როგორ ვიმოქმედოთ მომავალში, შესაბამისად ეკონომიკური მეცნიერება პოზიტიურა, რადგან თვითვე არის ჩართული ეკონომიკურ პროცესებში და განსაზღვრავს მის მიმართულებებს, იცავს სამეურნეო პრაქტიკას შეცდომებისაგან. ინსტიტუციონალისტებს კი მიაჩნიათ, რომ მართალია ზუსტი პროგნოზირება არ შეგვიძლია მაგრამ სამომავლო საქმიანობის რაციონალიზაცია სავესებით შესაძლებელია და ამიტომ, მათი

აზრით, ეკონომიკური მეცნიერება მონოდებულია შეიმუშაოს ნორმატიული ბაზა, რომელიც შექმნის ეკონომიკის განვითარების საფუძვლებს. ამგვარად მათი აზრით ეკონომიკური მეცნიერება ნორმატიული ხასიათისაა და ამიტომ იგი თვითოეული ადამიანის სამოქმედო პროგრამის ამოსავალი თეორიაა=

ისინი თვლიან, რომ ნორმატიული ეკონომიკა არის ეკონომიკურ ცხოვრებაზე მორგებული და ინსტიტუციონალურად გამყარებული ეთიკა და თუ მას დავაკავშირებთ ცხოვრების მიზნების მყარ სისტემას, პოზიტიურ ეკონომიკურ პროცესებს, მაშინ მივიღებთ სრულყოფილ ეკონომიკურ თეორიას. ამ თვალსაზრისით ეკონომიკური თეორია არსებობს ნორმატიულადაც და პოზიტიურადაც. გერმანული “ორდო” ლიბერალიზმის წარმომადგენლები ვოლტერ ოიკენი (გერმანელი ეკონომისტი, “ორდო” ლიბერალიზმის ფუძემდებელი 1891-1950) და სხვები მიიჩნევენ, რომ ასეთი მიდგომა სავსებით სამართლიანია, მაგრამ შედეგად მივიღებთ ეკონომიკურ პოლიტიკას და არა ეკონომიკურ თეორიას.

ინსტიტუციონალისტები მიიჩნევენ, იმის გამო, რომ ეკონომიკური პროცესების პროგნოზირება ზუსტად შეუძლებელია, მაგრამ სამეურნეო პროცესების დროში გავრცობა მათზე თვალყურისდევნების საშუალებას იძლევა ასეთ დამოკიდებულებას ქონდეს პოლიტიკური ხასიათი აუცილებელი არ არის. ამ თვალსაზრისით გუნარ მიურდალი (შვედი ეკონომისტი 1898-1987, ნობელის პრემია 1974) პირდაპირ მიუთითებდა ოპონენტებს, რომ უცილებელია განვასხვაოთ ფაქტები, რომლებსაც კვლევისას მოვიპოვებთ და მათი შეფასებები, ისინი მუდამ ჩვენთანაა, მაგრამ ერთმანეთისდმი არაექვივალენტურია. მართლაც, პოზიტიური კვლევით გამოვავლინეთ, რომ საქართველოში მოსახლეობის 30% სიღარიბის ზღვარს დაბლა ცხოვრობს, რას გვძლევს ეს ფაქტი თუ მას მნიშვნელობა არ მივანჭეთ, ე.ი არ შევაფასეთ და არ დავსახეთ ნორმატიული ამოცანები მის აღმოსაფხვრელად? მიურდალის აზრი ნათელია და კარგია რომ ასეთი მიდგომა სხვა მეცნიერებებისათვისაც მისაღებია. ინფორმაციის თნეორიაში მიჩნეულია, რომ ფაქტს თუ არ ახლავს მნიშვნელობა იგი ინფორმაცია არ არის. მოკლედ წერენ: ფაქტი+მნიშვნელობა=ინფორმაცია. ეს კარგად იციან ფინანსური ანალიზის სპეციალისტებმა.

მაგრამ ასეთმა შეხედულებამ, კერძოდ, ინსტიტუტები, რომელთა საფუძველშიც ძვეს ეკონომიკურ პროცესებს მორგებული ეთიკა, გარდა ცალკეული შემთხვევებისა, არ მითხოვენ სახელმწიფოს ჩარევებს, კვლავ გააჩინა ინსტიტუციონალური თეორიის “ეკონომიკურ იმპერიალიზმისადმი” მიიკუთვნების საშიშროება. ამ მიმართულებით გამოთქმულ კრიტიკის წინააღმდეგ გაილაშქრა ამარტია სანმა (1933-, ნობელის პრემია 1998) და შენიშნა, რომ ინსტიტუციონალისტებმა მეტი გააკეთეს, ვიდრე “ეკონომიკური იმპერიალიზმის” მიმდევრები გვთავაზობენ, რადგან ცხოვრების ფილოსოფია, ადამიანების მორალურ სისტემა, დააკავშირეს მათ სტრატეგიას,

ეკონომიკას.

ეკონომიკა, საზოგადოების განვითარების სტრატეგიული გზა, უშუალოდ გამომდინარეობს საზოგადოების მორალური სისტემიდან და ეს კავშირი მაშინ არის ეფექტიანი, თუ იგი გაცნობიერებულია, ორგანული და ბუნებრივია.

2.2. ინსტიტუციონალური მიდგომების განვითარების მიმართულებები

ინსტიტუციონალიზმის განვითარება, შეიძლება ითქვას, ბუნებრივი გზით წარიმართა. როგორც ვიცით ტორსტენ ვებლენის არ შეუქმნია ინსტიტუციონალიზმი, როგორც ეკონომიკური თეორია, მან საფუძველი ჩაუყარა კვლევის ამ მიმართულებას და შეეცადა ახლებურად დაენახებინა საზოგადოებისათვის წარმოების არსებული წესის ნაკლოვანებები და მიეთითებია მათი გამოსწორების აუცილებლობებზე. იგი აქტიურად იყენებდა ბიოლოგიური დინამიკის ცნებებს, მიაჩნდა რომ ევოლუცია არის ბუნებრივი შერჩევის ევოლუციური შედეგი და ადამიანთა საქმიანობის საფუძველს წარმოადგენს მათი ფსიქოლოგია, ფიზიოლოგია და ანთროპოლოგია. ამიტომ მან ბევრი ახალი ტერმინი შემოიტანა ეკონომიკურ მეცნიერებაში, რომელთაც ქართულ ენაზე შემდგომი დახვეწა ესაჭიროება, მაგრამ ამჯერად ასე გამოვცემთ სათქმელს.

ტორსტენ ვებლენის მოსაზრება, რომ ადამიანის ფსიქოლოგია და ფიზიოლოგია არის მათი ეკონომიკური ინციატივების განმსაზღვრელი საწყისი, რის საფუძველზეც წარმოების ფაქტორების მესაკუთრე დაშორდა შემოქმედებით საქმიანობას და ეკონომიკური აქტივობის მოტივად იქცა მისი მიდრეკილება მომხვეჭელობისაკენ, მიუღებელი აღმოჩნდა იმ დროინდელი საზოგადოებისათვის. მისი განმარტებით უსაქმურთა კლასი არის მესაკუთრე, რომლებიც ნაცვლად რაციონალური მოქმედებისა გადასულია დემონსტრაციულ, პრესტიჟულ მოხმარებაზე და ყოველივე ამას გააჩნია ბუნებრივი, საკუთრივ ადამიანური მიზეზები, რომლის აღმოფხვრაც საზოგადოებრივი ინსტიტუტების მათ შორის სახელმწიფოს მეშვეობით უნდა განხორციელდეს. ეს თეზისი გაუგებარი იყო მაშინდელი ეკონომიკური მაცნიერებისათვის. მაგრამ მისმა მოწაფეებმა, რომლებმაც მოტანილი მაგალითების უკან დაინახეს მძლავრი და პროდუქტიული მსოფლმხედველობა, გააგრძელეს ამ მიმართულებით საქმიანობა.

ჯონ კომმონსმა (1862-1945) ვებლენის მოსზრებები სამართლებრივ საკითხებთან დააკავშირა, მან კვლების პროცესები ადამიანებს დიდ კოლექტიურ ერთიანობებში: სააქციო საზოგადოებებში, პროფკავშირებსა და პოლიტიკურ პარტიებში გადაიტანა. მისთვის ამოსავალს ეკონომიკური ანალიზია დროს წარმოადგენდა კოლექტიური მოქმედებები. შემოიტანა ტევადი და ეფექტური ტერმინი “ტრანსაქცია”

(შეთანხმება, გარიგება) რომელიც განსაზღვრავდა დიდ კოლექტივებში ადამიანის ადგილს და როლს დოვლათის განაწილებისა და საბოლოო პროდუქტის მითვისების პროცესში. მისი აზრით შრომის დანაწილების გაღრმავებამ და ტექნოლოგიური პროცესების გართულებამ გამოიწვია დიდი სანარმო გაერთიანებების შექმნის აუცილებლობა, სადაც ადამიანები ერთობლივად საქმიანობდნენ და ბუნებრივად დგებოდა წესრიგის ამოცანა, როგორც სამართლიანობის კონკრეტული გამოვლენის ფაქტი მოცემულ ადგილზე. ამიტომ მან დაიწყო “კოლექტიური მოქმედების ეკონომიკის” დამუშავება. მისი აზრით დიდ კოლექტივებში გარიგებები, ხდებოდა ადამიანთა პროფესიული ჯგუფებში, ერთი მხრივ მუშები და მეორეს მხრივ მენარმეები თანხმდებოდნენ გარკვეულ პირობებში თანამშრომლობაზე, რომელთა შორის კონფლიქტები უნდა დარეგულირებულიყო სახელმწიფოს საკანონმდებლო აქტით. მან სამეცნიერო ანალიზი სფეროში შემოიტანა ახალი ტერმინი, “საკუთრების ტიტული” და მიაჩნდა, რომ კაპიტალის მიმოქცევის სფეროში გადაადგილდებოდა არა საკუთრება არამედ საკუთრების ტიტული. ეს აზრი პოპულარული იყო სსრკ ეკონომისტებშიც, მაგრამ რთულად გასაგები, ამიტომ ძალიან უჭურდათ გაერკვიათ რით განსხვავდებოდა კოოპერატიული საკუთრება სახელმწიფო საკუთრებისაგან. შესაბამისად, სწორედ საკუთრების ამ ფორმაზე მიიტიანეს იერიში საქართველოს დამუკიდებლობის პირველივე წლებში და სასტიკად გაანიავეს იგი. დღეს როდესაც არსებობს რეალური წარმოდგენა აქციონერულ კაპიტალზე, იგი შედარებით იოლი გასაგები ხდება. ყველა ხვდება, რომ აქციების პაკეტის ყიდვით იღებ მესაკუთრის იურიდიულ უფლებას, ანუ ტიტულს, ხოლო კაპიტალის ნივთობრივ ფორმაზე პრეტენზიას ვერ გამოაცხადებ. სხვა სიტუაციას ვაწყდებით შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების შემთხვევაში. აქ ძალიან უჭირთ გაარკვიონ სად იწყება საკუთრების ტიტულარული ფორმა და რა უფლებები აქვს მესაკუთრეს ძირითად და საბრუნავი კაპიტალის განკარგვის სფეროში. ამ რეალური დილემის ახსნისათვის კომმონსმა განსაზღვრა “სამომავლო გარანტიების” ეკონომიკური საზრისი, მისი აზრით ადამიანის აქტივობა გამომდინარეობს იმ იმედიდან, რომელიც მისი ქმედების მოლოდინიდან მომდინარეობს. მოლოდინი კი რამდენადმე გარანტირებული უნდა იყოს. “ამ, მოლოდინის გარანტიების გარეშე არ შეიძლება არსებობდეს ღირებულება, მენარმოება, შეთანხმებები და დასაქმება. ღირებულება არის მომავალი სიკეთის დღევანდელი შეფასება,” წერდა იგი.

არ შეიძლება არ დაეთანხმო ამ ბრძენ მოაზროვნეს, როდესაც ხედავ, რომ ფასიან ქალაქებში მოქცეული “საკუთრების ტიტული” ჯერადობით აღემატება იმ რეალურ კაპიტალს, რომელიც ამ “ფიქციის” უკან დგას. რა არის წყარო იმ სიმდიდრისა, რომელიც ფულის ფუდეციარული სისტემის საფუძველზე კაპიტალის ბაზარზე დაგროვდა და მოძრაობს? რა თქმა

უნდა იმედი, რომ შენი მოლოდინი გამართლდება. კომონსის იდეები კორპორაციათა ფუნქციონირების საკითხებში ბევრისთვის აღმოჩნდა მისაღები, იგი მრავალ ასპექტში იქნა განხილული და შემოწმებული. ჩვენ მათზე არ შევჩერდებით, მხოლოდ აღშანიშნავთ, რომ არმენ ალჩიანმა (ამერიკული წარმოშობის სომეხი ეკონომისტი 1914-2013), დიდ კოლექტივებში კომფლიქტის წყაროდ მესაკუთრეები და მენეჯერები კი არ მიიჩნია, არამედ მუშები და სხვა თანამშრომლები. ამის მიზეზი მას გაუჩინა შრომის დანაწილების ბაზაზე შექმნილმა ისეთმა სპეციალიზაციებმა, რომელთა შესრულებაც სრულებით არ იყო დაკავშირებული კვალიფიკაციასთან და მუშაკის წინასწარ მომზადებასთან. მართლაც, შრომა ყოველთვის არ არის ღირსების საკითხი.

ჩანართი განსჯისათვის. №6

შრომა ყოველთვის ადამიანის ღირსების წყაროა?

ჯონ კეინსმა (ინგლისელი ეკონომისტი. 1883-1946) ინგლისის ერთერთ სასაფლაოზე ამოიკითხა შრომისაგან გატანჯული დამლაგებელი ქალის საფლავის ქვაზე წანერილი ეპიტაფია:

“არ მიგლოვოთ მეგობრებო,
ცრემლები არ დამაპკუროთ,
შრომისაგან გატანჯული,
აქ ვისვენებ სუკუნოდ.”

იგი ჩააფიქრა ამ მოკლე და შინაარსიანი ლექსმა. მართლა ასეთი მნიშვნელოვანია შრომა ადამიანისათვის, როგორც ამას ფილოსოფოსები გვასწავლიან, თუ იგი თავისი მნიშვნელობით, განსხვავებულით და წინასწარი მომზადებით ერთობ რთული და ქანცგმომცლებელი საქმიანობაა. ჯონ კეინსის ეს მოსაზრებები ძალიან ახლოსაა ინსტიტუციონალისტთა წარმოდგენებთან შრომისა და დასაქმების შესახებ. შრომა ყოველთვის არ არის ადამიანის ღირსების საგანი, პირიქით იგი მისი პიროვნების დამაცირებელ აქტადაც შეიძლება მოგვევლინოს. ალბათ ამიტომ იტალიის სასამართლომ სილვიო ბერლუსკონის (იტალიის პრემიერ მინისტრი 2008-2012 წლებში) ისეთი სამუშაოები მიუსაჯა, რომლებიც საზოგადოების მიერ არ აღიქმება სასურველ და საინტერესო საქმიანობად. ეს გამოცდილება ჩვენთვის ჭკუასასწავლია. არა მარტო იმიტომ, რომ ჩვენი ყოფილი პრეზიდენტის შემწნეულია ავკაცობაში, და ჩვენს სამართალდამცველებს მოუწევს მისთვის სასჯელის გამოტანა, არც იმიტომ, რომ დღევანდელ შრომის ბაზარზე სუფევს უნესრიგობა და უცოდინრობა დასაქმებისა და შრომის ნორმების დაცვის თვალსაზრისით, არამედ, პირველ რიგში, იმის გამო რომ, საქართველო ჩართულია შრომის საერთაშორისო დანაწილებაში, იგი ინტეგრირებულია მსოფლიო ბაზარზე, მსოფლიო გლობალური ინსტიტუტების მეშვეობით ჩვენი სამუშაო ძალა თავისუფლად გაედინება სხვა ქვეყნებში, ასევე ჩვენს ქვეყანაში სამუშაოს

პოულობენ ადამიანები მსოფლიოს ყველა ქვეყნიდან. რას ვხედავთ, ჩვენ ასეთ ფონზე, თითქმის 1.7 მილიონი ადამიანია მიგრირებული ქვეყნის გარეთ, რას აკეთებენ ისინი იქ, შრომობენ, ისე აზრი არ ექნებოდა მათ მიგრაციას, მაგრამ რამდენად მისაღებია მათთვის ის საქმიანობა რასაც ეწევიან? რა თქმა უნდა სახელმწიფო არ უნდა ჩაერიოს მოქალაქეთა შრომითი ინციატივების გამოვლენის საქმეში, მაგრამ მას უნდა ქონდეს პასუხისმგებლობა იმაზე, რომ საკუთარი მოქალაქეები დააზღვიოს ქანცგამომცლელი და პიროვნების დამორგუწველი შრომითი პროცესებისაგან. ამისათვის არსებობს უკვე აპრობირებული მეთოდები და შემუშავებულია ინსტიტუციონალური ფორმები, რომლებიც იცავს ქვეყნის მოქალაქეებს ასეთი დამოკიდებულებისაგან. ასევე არსებობს გაეროსა და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების მოთხოვნები, რის მიხედვითაც ტრეფიკინგი გათანაბრებულია ნარკობიზნესსა და ტერორიზმთან და იგი მიიჩნევა ადამიანისა და კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულად. ვებლენის სტატია, “შრომის ინსტიტუტი, ოსტატობა და სიდუხჭირე” სწორედ ამ საკითხებზე მიუთითებს და გვაფრთხილებს, რომ შრომისა და დასაქმების პრობლემა მუდამ უნდა სახელმწიფო ინსტიტუტების ზრუნვის საგანი, მიუხედავად იმისა, თუ რა პოლიტიკური შეხედულებები აქვს ხელისუფლებას.

ჯონ კომმონსი მეცნიერულ საქმიანობას უთანხმებდა დიდ და ნაყოფიერ საზოგადოებრივ მოღვაწეობას. მან შეიმუშავა და მიაღწია აშშ-ში 1935 წელს მიღებულ “სოციალური დაცულობის აქტი”, რომელმაც ბიძგი მისცა პროფესიული კავშირების საქმიანობას და შექმნა ხელსაყრელი პირობები საპენსიო დაგროვებითი ფონდებისათვის. ასევე დიდი დამსახურება აქვს ინსტიტუციონალური თეორიის განვითარებაში უელს მიტჩელს (1874-1948) რომელიც აშშ-ში 1920-1926 წლებში ეკონომიკური კვლევების ეროვნულ ბიუროს ხელმძღვანელობდა. მან კვლევები გაამდიდრა სტატისტიკური მეთოდებით და მათემატიკური აპარატით. იგი ემპირიულ მასალაზე დაყრდნობით იკვლევდა ეკონომიკის ციკლურ ხასიათს და ცდილობდა ციკლების თეორია აბსტრაქტული, მჭვრეტელობითი ანალიზის სფეროდან გამოეყვანა და მყარად, ფაქტიურ მასალაზე დაყრდნობით, დაენახებინა საზოგადოებისათვის, თუ რა სირთულეებს აწყდება საბაზრო ეკონომიკა სახელმწიფოს სათანადო ჩაურევლობის შემთხვევაში. ვებლენის მონაფეების კომმონსისა და მიტჩელის მრავალმხრივმა და აქტიურმა საქმიანობამ დიდად შეუწყო ხელი თეორიის ამ მიმართულების განვითარებას, მაგრამ იგი აღმოჩნდა, ეკონომიკური თეორიის ისტორიკოს მკვლევართა დაბნეულობის, ერთგვარი წყაროც. საქმე ისაა, რომ ვებლენისათვის, მთავარი კითხვა რომელსაც პასუხი ჭირდებოდა იყო, ის თუ როგორ მოხდა, რომ თავისუფალმა მშრომელთა დემოკრატიის საფუძველზე აღმოცენებულმა წარმოების წესმა წარმოშვა უსაქმურ ადამიანთა კლასი. ამ მიზნის მისაღწევად ეკონომიკური პროცესების სისტემურობას

განიხილავდა ეთნოგრაფიული მასალების საფუძველზე, რითაც ასაბუთებდა, რომ ინსტიტუტები არის ადამიანთა შორის ეკონომიკურ ურთიერთობათა განხორციელების არეალი და მათი სრულყოფა იძლევა საზოგადოების წინსვლის შესაძლებლობებს. მისი წიგნი “უსაქმური კლასის თეორია” გამოვიდა 1899 წელს და მოუწოდებდა საზოგადოებას, რომ არა რადიკალური, რევოლუციური გარდაქმნებით არამედ, თანმიმდევრული ინსტიტუციონალური ცვლილებებით უნდა განხორციელდეს “ჭკვიანური საზოგადოების” ფორმირება. ადამიანის ბუნებრივი ფსიქოლოგიური მოთხოვნილებების შესაბამისი შრომის ორგანიზაცია და სიმდიდრის განაწილება, მოხმარების დემონსტრირებული აქტებიდან რაციონალურ პირობებზე გადასვლა. ასეთი გადმოცემის თავისებურებებიდან გამომდინარე, რაც იმ დროისათვის ახალი სიტყვა იყო ეკონომიკურ თეორიაში, მიაჩნიათ, რომ ვებლენი არის ინსტიტუციონალიზმის პიონერი (რაც უდაოა) და მისი ინსტიტუციონალიზმი განსხვავდება მის მიმდევართა მიდგომებისაგან, რდგან საფუძველში უძევს ადამიანის ფსიქოლოგია.

2.3. სამეურნეო პრაქტიკაში ინსტიტუციონალური მიდგომების შეფასებები

ინსტიტუციონალიზმი საზოგადოების ევოლუციური პოცესში ეძებს იმ უცვლელობას, რომელიც უნარჩუნებს სოციალურ სისტემას მუდმივობას, თვითმსგავსებას, მიუხედავად ურთიერთობათა სისტემის მუდმივი დეფორმაციისა, რაც შედეგად მოყვება ახალ ტექნოლოგიებს და სიმდიდრის განაწილების ახალ ფორმებს. ამიტომ არ ვეთანხმებით იმ ავტორებს, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ ვებლენის, კომმონსის და მიტჩელის შეხედულებებს შორის არსებითი სხვაობა არსებობს და ცდილობენ განვითარების ეს ერთიანი მიმართულება ეტაპებად დაყოფონ.

საქმე ისაა, რომ როდესაც მიიჩნევენ ვებლენის ნაშრომებს საწყის ეტაპად თეორიის განვითარებაში მას უწოდებენ “ფსიქოლოგიურ ინსტიტუციონალიზმს” და უპირისპირებენ მას კომმონსის შრომებს, რომელიც “ჭკვიანი საზოგადოების” შესაქმნელად იღწვოდა და ამისათვის მოითხოვდა სამართლებრივი ურთიერთობების სრულყოფას. ასეთი მსჯელობისას ურევენ პრობლემის სისტემურობის და მისი მოქმედების აქტუალობის პრობლემებს ერთმანეთთან. ვებლენისათვის მთავარი იყო დაესაბუთებინა ინსტიტუციონალური სრულყოფის აუცილებლობა, კომმონსი, რომლის მოღვაწეობის პერიოდი დაემთხვა დიდი დეპრესიის პერიოდს, ხედავდა, რომ საზოგადოებას ესაჭიროებოდა ინსტიტუციური სრულყოფა სწორედ სოციალური დაცვისა და მისი საკანონმდებლო აქტით განმტკიცების თვალსაზრისით. ამიტომ მისი ინსტიტუციონალიზმი ვებლენისაგან განსხვავებული, რამ კი არ ყოფილა, რომელიც ეკონომიკას სამართლის საკითხების პრიზმაში შეისწავლიდა, არამედ მოცემული პერიოდის შესაბამისად იგი მიმდინარე ფუნდამენტალური ხასიათის აქტუალურ

საკითხების გადაწყვეტაში მონაწილეობდა, რაც ეკონომიკური შინაარსის ინსტიტუტების იურიდიულ, საკანონმდებლო ნორმებით აღჭურვში გამოიხატებოდა. ამიტომ მისი შრომებისადმი “სამართლებრივი ინსტიტუციონალიზმის” სახელის მინიჭება არ არის კორექტული. ასევე მიტჩელი, იგი თავისი შრომითი ფუნქციიდან გამომდინარე მიმდინარე კონიუქტურულ პროცესებს სწავლობდა და ცდილობდა მოეხდინა ეკონომიკური ციკლის რეგულირების, ფულის მიმოქცევის სისტემის, კორპორაციათა განვითარების კანონზომიერებები დაედგინა. ამიტომ მისთვის ერთგვარ “კონიუქტურულ-სტატისტიკური ინსტიტუციონალიზმად” სახელდება არასწორია.

ასეთი წესით ეკონომიკის მოძღვრებათა ისტორიკოსების, ლოგიკას რომ გავყვეთ, მაშინ მოგვიწევს გელბრეიტისა და მისი მიმდევრებისათვის “ტექნოკრატიული”, ბუკინენისა და მისი მიმდევრებისათვის “კონსტიტუციური”, ნორტისა და მისი მიმდევრებისათვის “ისტორიულ კორპორაციული”, მიურდალისა და მისი მიმდევრებისათვის, “ნორმატული” იოსებ შუმპეტერისა (ავსტრიელი და ამერიკელი ეკონომისტი 1883-1950) და მისი მიმდევრებისათვის “ზრდისა და განვითარების” ან, “კრეატიული ნგრევის” და ა.შ. სახელების დარქმევა. ისე დამერწმუნეთ თვითოეული აქ ჩამოთვლილი პიროვნება მართლაც იმსახურებს მისი შეხედულებების სპეციალურ კვლევას. გარდა ამის არის კიდევ ფუტუროლოგების, სოციოლოგების, ანთროპოლოგების, სოციალური ფსიქოლოგების, ეტოლოგების მთელი არმია ვისაც თამამად შეეიყვანდით ინსტიტუციონალისტთა რიგებში. არა მარტო დემოკრატიულ ქვეყნებში “მუშაობს” ინსტიტუციონალიზმის თეორია. როგორც აღვნიშნე პირველ თავში იგი უაღრესად პოპულარულია მთელ პოსტსაბჭოთა სივრცეში. მაგალითად რუსეთის სხვადასხვა დროს იმყოფებოდნენ და მისი განვითარების საკითხებს განიხილავდნენ ნორტი და გელბრეიტი. მეტიც შეიძლება ითქვას, ინსტიტუციონალისტებს ყურადღებით უსმენდნენ სსრკ-შიც. ამ საკითხზე იხილეთ ჩანართი №2 მაგრამ დამატებით აღვნიშნავ, რომ მიხეილ გორბაჩოვის (საბჭოთა პოლიტიკოსი. სსრკ პირველი და უკანასკნელი პრეზიდენტი. 1931-, ნობელის პერმია 1996.) პოლიტიკის კრაზი იმანაც გააძლიერა, რომ მან ეკონომიკური პროცესების, მართვისა და დებიუროკრატიზაციის საკითხებში არ მიიღო გელბრეიტის რჩევები. მისი თანამოაზრე რუსი ეკონომისტი სტანისლავ მენშიკოვი (საბჭოთა და რუსი ეკონომისტი. 1927-) კი კრემლიდან დაითხოვა. მეტიც საბაზრო ეკონომიკის პოზიციებიდან გელბრეიტს ოპონირებას უწევდა ლეონიდ აბალკინი (საბჭოთა და რუსი ეკონომისტი 1930-2011), რომელსაც გაუჭირდა ერთმანეთისაგან გაერჩია წარმოებს პროცესის რეგულირების პრობლემები, საწარმოოს მართვის ბიუროკრატიული ფორმებისაგან. საინტერესოდ მეჩვენება ისიც, რომ საბაზრო ეკონომიკას, 1990 წელის დისკუსიაში, გელბრეიტისაგან იცავდა აბალკინი.

ჩანართი განსჯისათვის. №7

ინსტიტუციონალური მიდგომების გამოყენება სოციალიზმის პოლიტეკონომიაში

მართალია, როდესაც საბჭოთა კავშირის ეკონომიკურ თეორიებს განიხილავენ მას აკავშირებენ კარლ მარქსის და ფრიდრიხ ენგელსის და სხვა პოლიტიკურ მოღვაწეთა ნაშრომებთან, მაგრამ ამ პერიოდის პოლიტიკური ეკონომიის სახელმძღვანელოთა განხილვა გვაფიქრებინებს, რომ ავტორები შეძლებისდაგვარად იყენებდნენ ამერიკელი ინსტიტუციონალისტების ნაშრომებს. კერძოდ მათთვის უცნობი არ უნდა ყოფილიყო ვებლენისა და კომმონსის ინსტიტუციონალიზმი. ამ ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას ის, რომ იოსებ სტალინი (საბჭოთა პოლიტიკოსი. 1879-1953) თავის ნაშრომში “სოციალიზმის ეკონომიკური პრობლემები სსრ კავშირში” აწვითარებს მოხმარებისადმი წარმოების პრიორიტეტულობის აზრს. გარდა ამისა იგი მითითებდა, ავტორებს, რომ პოლიტიკური ეკონომიის სახელმძღვანელოში საფუძვლიანად განეხილათ საზოგადოებრივი საკუთრება, როგორც სოციალისტური მეურნეობის განმსაზღვრელი ინსტიტუციონალური ფორმა, ხოლო მთელი სამეურნეო სისტემის მდგენელად სერთო სახალხო (სახელმწიფო) და კოპერაციული საკუთრებზე დამყარებულ სამეურნეო კავშირები წარმოედგინა. ამას ადასტურებს მისი მითითებები: “კოლმეურნეებს არ სურთ თავიანთი პროდუქტი გაასხვისონ სხვა რაიმე ფორმით გარდა საქონელისა” და მოცემულ ეტაპზე “კოლმეურნეების მიერ წარმოების საშუალებების შეძენა მათ გააღარიბებს”. პირდი საკუთრებაც მეურნეობის ერთი ქსოვილში ერთვებოდა, მისი დიაპაზონი გეოგრაფიული მდებარეობისა და წარმოების სპეციალიზაციიდან გამომდინარე თვითოეულ კოლმეურნე წევრზე 1.5 ჰა-დან 7 ჰა-მდე მერყეობდა, სადც რეგლამენტაციას ექვემდებარებოდა, მხოლოდ გამწვევი ძალა მენველი ფურები. შემდეგ 1956 წლის ნიკიტა ხრუშჩოვის (საბჭოთა პოლიტიკოსი 1894- 1971) ინციატივით განხორციელებული რეფორმები პრინციპულად ცვლიდა ქვეყანაში არსებულ ინსტიტუციონალური სისტემის შინაგან ბუნებას, რამაც საბოლოოდ სსრკ-ი ლიკვიდაციამდე მიიყვანა. გარდა ამისა, აშკარა იყო კრემლის დაკვეთა შეეცვალათ არსებული თეორიული წარმოდგენები სოციალისტური ეკონომიკის შესახებ სხვა დოქტრინით, რომელიც უფრო შეესაბამებოდა ხრუშჩოვის მიერ დამკვიდრებულ სულისკვეთებას. ამ მიმართულებით ყველაზე პროდუქტიული აღმოჩნდა პროფესორ ნიკოლოზ ცაგოლოვის (საბჭოთა ეკონომისტი. 1903-1984) ცდა, რომელმაც საკუთრებითი ურთიერთობები, როგორც ყოვლისმომცველი სისტემურობა ჩაანაცვლა გეგმაზომიერების კატეგორიით. ეკონომიკის წინასწარგანსაზღვრულობათა ერთობლიობით, რომლის საფუძველზეც უნდა განხორციელებულიყო მეურნეობაში კანონმდებლობაზე და მორალზე დამყარებულ ურთიერთობათა შემდეგი სტრატეგიული გარდაქმნები. ეს თეორიაც

თავისი სიღრმეებით ახალი ისტორიული სკოლისა და ინსტიტუციონალიზმის თეორიულ მონაპოვებს ემყარებოდა. შეიძლება გამოითქვას ვარაუდი, რომ რამდენადმე ნიკოლოზ ცაგოლოვის შეხედულებები ეკონომიკურ პროცესებზე უკავშირდებოდა დიმიტრი უზნაძის (ქართველი საბჭოთა ფსიქოლოგი, 1856-1950) განწყობის თეორიას. მაგრამ ეს მხოლოდ ვარაუდია და მითხოვს შემდგომ კროსდისციპლინარულ გამოკვლევებს. ისტორიული ფაქტია, რომ იმდენად მძლავრი იყო ნიკოლოზ ცაგოლოვის თეორიული მიგნების ძალა, რომ გასული საუკუნის 70-იან წლებში იან ტინბერგენის (ჰოლანდიელი მეცნიერი, ნობელის პრემიის პირველი ლაურიატი 1969. 1903- 1994. მისი ძმა იყო ცნობილი ეტოლოგი 1973 წელს მედიცინაში ნობელის პრემიის ლაურიატი ნიკო ტინბერგენი, ეტოლოგიის სამეცნიერო მიღწევების ცოდნა ეხმარებოდა იან ტინბერგენს აქტიურად გამოეყენებინა ბიოლოგიური დინამიზმის (ტერმინები) კონვერგენციის თეორიას, რომელიც გულისხმობდა საბჭოთა კავშირის ეკონომიკაში საბაზრო ურთიერთობათა განვითარების გზით მის კაპიტალისტურ ეკონომიკასთან დაახლოებას, რომ დაუპირისპირდა ახალი, ჯონ გელბრეიტის მიერ შემუშავებული თეორია, რომელიც ტინბერგენის საპირისპიროდ გულისხმობდა, რომ კონვერგენციის საფუძველი უნდა ყოფილიყო, არა ბაზარი და საბაზრო ურთიერთობები, არამედ მაკროეკონომიკური პროცესების გეგმაზომიერი მართვა.

3. ინსტიტუციონალიზმიდან ნეოინსტიტუციონალიზმისაკენ

“უსაქმური კლასის” ანალიზიდან საკმარისი დრო გავიდა, სამეურნეო ინციატივების გააზრებისა და ამ პროცესში ადამიანების ფსიქოლოგიის მნიშვნელობა არავისთვის სადაო აღარ არის. ასევე დარწმუნდნენ ეკონომისტები, რომ, თუ მენარმეობის ეთიკური ნორმები არ დავიცავით, არ განვამტკიცეთ კანონმდებლობით, იგი მხოლოდ ლამაზ ფრაზებად დარჩება. უდიდესი გაკვეთილები, რომელიც მიიღო საზოგადოებამ ისტორიული პროცესის ახლებური გააზრების აუცილებლობაზე, ეს იყო: რუსეთის 1917 წლის სოციალისტური რევოლუცია, დიდი დეპრესია (1928-1932 წლების მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი) მეორე მსოფლიო და ცივი ომები და მათ, ფონზე მსოფლიოში მიმდინარე, ტექნიკური და ტექნოლოგიური ძვრები. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი გახდა გასული საუკუნის 90-იანი წლების შემდეგ მსოფლიოს სოციალურ-ეკონომიკური გლობალიზაციის შეუქცევადობა, რომელმაც სხვადასხვა ეკონომიკური თეორიების გადასინჯვა და ახლებური გააზრება მოითხოვა. ცვლილებები განიცადა ინსტიტუციონალურმა თეორიამაც, გაჩნდა ახალი აქცენტები, საზოგადოების განვითარების სისტემურობამ ახალი მასშტაბები შეიძინა. ჩამოყალიბდა საერთაშორისო ინსტიტუციონალური სისტემა, რომელმაც პასუხ-

ისმგებლობა აიღო მსოფლის განვითარების უმთავრეს ტენდენციებზე, შეიქმნა რესურსების გამოყენების ახალი კრიტერიუმები, შეიქმნა ცალკეულ მაკროეკონომიკური წარმონაქმნების განვითარების და მათი ეკონომიკური ზრდის ამოცანების გადანაწილების ახლებური გააზრების აუცილებლობა.

3.1. ნეო (ახალი) ინსტიტუციონალიზმის საფუძვლების მომზადება

ნეოინსტიტუციონალიზმი უკავშირდება განვითარებულ საზოგადოებას მიმდინარე ფუნდამენტალურ ცვლილებებს. როგორც ვიცით მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დადგა აუცილებლობა სამრეწველო ციკლის განახლებისა და მთელი სამენარმეო პროცესის ინტენსიფიკაციისა. ამ პრობლემის სათავეს წარმოადგენდა მსოფლიოს ორ დიდ ბანაკს შორის გაჩაღებული ცივი ომი. ვებლენისა, კომმუნის და მიტჩელის ნაშრომებმა ახალი შინაარსი შეიძინეს. ინსტიტუციონალური თეორია გახდა ტექნოკრატიის აღზევების ერთ ერთი მთავარი თეორიული დასაყრდენი. ეს ის პერიოდია, როდესაც თეთრი სახლი ჯერ კიდევ თანამშრომლობს ინსტიტუციონალისტებთან გელბრეიტი დაინიშნა ჯონ კენედის (აშშ პრეზიდენტი 1960-1962 წლებში) მრჩეველად ეკონომიკის საკითხებში და მუშაობა წარიმართა, აშშ-ს მთავარი მეტოქის საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ არა სამხედრო სფეროში კაპიტალდაბანდებათა მოცულობის გადიდებით, საწარმოო პროცესების მილითარიზაციის გზით, არამედ, სამოქალაქო მიმართულებით. მათი ჩანაფიქრით ბრძოლა უნდა წარმართულიყო ეკონომიკის სფეროში. ამ თვალსაზრისიცი ისიც აღსანიშნავია, რომ ტექნოლოგიებსა და მის უზრუნველყოფ ეკონომიკურ პროცესებს შორის დრითი პერიოდების გაბალანსებულობა მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენდა. გელბრეიტი ცდილობდა ტექნოლოგიებიდან განვითარებისათვის შეეწყო ხელი “ჭკვიანი საზოგადოების” სათავეში ინჟინრები მოეყვანათ. მართალია ტექნოკრატია ტექნოკრატია კენედის მკვლევლობისა და ინსტიტუციონალისტების მიერ თეთრი სახლის დატოვებისა, სხვა ელფერი შეიძინა, იგი ჩანაფიქრის ავტორთა ნების საწინააღმდეგოდ საწარმოო პროცესების დეჰუმანიზაციის ფაქტორად იქცა. ამის მიზეზი კი ის იყო, რომ ტექნოლოგიების მართვა მთლიანად დაშორდა საზოგადოების კულტურულ საწყისებს, და თვითმიზნური ხასიათი მიიღო. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ტექნოკრატობა სირცხვილი გახდა. საკითხის ილუსტრაციისათვის იხილეთ ჩანართი №9, სადც შევეცდებით ავხსნათ თუ რამდენად მჭიდრო კავშირია კულტურასა და ეკონომიკური ეფექტიანობის პრობლემებს შორის.

ჩანართი განსჯისათვის. №8
ეკონომიკური ინსტიტუტებისადმი კულტუროლო-
გიული დამოკიდებულება

ფულის შესახებ არა მარტო ეკონომისტები მსჯელობენ, არამედ თითქმის ოთხასი წელი ხდება რაც იგი სხვა მეცნიერების წარმომადგენელთა კვლევის ობიექტიც გახდა. ამის მაგალითია ნიკოლოზ კოპერნიკის (პოლონელი მეცნიერი, 1473-1543) და ჯონ ლოკის (ინგლისელი ფილოსოფოსი, 1643-1704) გამოკვლევები ფულის შესახებ, მაგრამ უნდა შევნიშნოთ, რომ ფულის, როგორც კულტურის ფენომენის განხილვას თავს ყველა არიდებს. მეტიც ადამიანები, ვინც იციან ფულის გამოყენება და მათი საქმიანობა ფულის მრავალმხრიობის გამოვლენათა ფორმების შესწავლას უკავშირდება, მას კულტურის არეალში არ განიხილავენ. ეს მეტად დამაფიქრებელი დამოკიდებულებაა ადამიანთა თანაცხოვრების ამ მნიშვნელოვანი ატრიბუტის მიმართ. ჩვენ ზემოთ ვისაუბრეთ “ეკონომიკური იმპერიალიზმის” საკითხზე და მას ვერ გავუქცევით რადგან არსებობს და საჭიროა მუდმივად მივანიჭოთ მას მნიშვნელობა. სამართლიანად აღნიშნავდა მერაბ მამარდაშვილი (საბჭოთა და ქართველი ფილოსოფოსი. 1930-1990), რომ “დეფინიციის თანახმად კაცი რომელმც იცის ფულის გამოყენება არ არის კულტურული, ის არ შედის კულტურაში! ყოფით მეტყველებაში კულტურის სახით ჩვენ გვესმის რაღაც უფრო მაღალი, დიდებული, ამაღლებული, სულიერი, ... კულტურა არის ცოდნის ერთ ერთი სახე, არა მეცნიერული ცოდნა, არამედ შეუცნობლის (გამოუცნობის) პირდაპირ დგომის ხელოვნება. ყველგან სადაც არის კულტურა, არის რაღაც შეუცნობი და აუცილებელია, რომ ის დატოვო უცნობად. ფულის მაგალითი, ... არის კულტურული ინსტიტუტის მაგალითი. ... ფული არის სიმბოლური საგანი, რომელიც აზუსტებს ინფორმაციას, ადგენს კულტურის წარმოსახვით პროდუქტს, რომელიც ქმნის არა ფიზიკურ, არამედ კულტურული სივრცის ველს. არავინ არ იცის ფულის ბუნება, ფულის მოქმედების პირობაა მხოლოდ ის, რომ მისი ბოლომდე გაგება არ უნდა მოხდეს. სხვაგვარად არასოდეს გვექნება ფული”. ამ ციტატიდან გასაგებია ის, რომ ფული როგორც სიმბოლური საგანი ქმნის ისეთ კულტურულ ინსტიტუტს, რომელიც მუდმივად ცვლებადობს, მუდმივად ზუსტდება მის შესახებ ინფორმაცია, ამიტომ “ბოლომდე” არავინ არ იცის რა არის ფული, არავის არ უნდა ეგონოს, რომ ის რაც იცის ფულის შესახებ საკმარისია და ამომწურავად პასუხობს ყველა დასმულ კითხვას.

მართლაც რომ ფული აშკარად და აქტიურად ზემოქმედებს კულტურულ პროცესებზე. მეტიც, იგი თავისი შინაარსობლივი მახასიათებლებით წვდება თვითოეული შემოქმედის საქმიანობას და განსაზღვრავს მათი აქტივობების მამულებს. გალაქტიონ ტაბიძის ბიოგრაფებისაგან ვიცით, თუ რა რუდუნებითა და გულისყურით ზრუნავდა თვითოეული ლექსის გამოცემაზე პოეტი. გარდა საკითხის ლიტ-

ერატურული ასპექტისა ავტორის სტიმულს ჰინორარიც წარმოადგენდა. რაც, იმ დროს, განისაზღვრებოდა მარტივად: ერთი სტრიქონი ერთი მანეთი. გალაქტიონიც ამ ჯამური სიდიდის მოლოდინში, გეგმავდა თავი მიმდინარე ხარჯებს, წუხდა, განიცდიდა, ანგარიშობდა...

მეცხრამეტე საუკუნის საფრანგეთშიც მხატვრული ლიტერატურის წარმოებების ავტორების შრომის ანაზღაურება გამომცემლების მიერ სტრიქონების მიხედვით ხდებოდა. პირველი იყო ალექსანდრე დიუმა, რომელმაც სპეციალური მაღლანაზღაურებადი სტილი შეიმუშავა. მიუხედავად მისი რომანების პოპულარობისა, გამომცემლებმა მას განსაკუთრებული ნიხრი დაუწესეს, გვერდების მიხედვით. როდესაც მსჯელობენ მარსელ პრუსტის ლიტერატურულ სტილზე, სადაც აბზაცების დიდი ნაკლებობაა და ხანდახან ერთი წინადადება იჭერს 1.5-2 გვერდს, ამის მიზეზი ისაა, რომ მას საკუთარი ფულით უწევდა გამოეცა თავისი რომანები და ცდილობდა მაქსიმალურად ეკონომიური ყოფილიყო. ინსტიტუტია გამომცემელი-ავტორი აყალიბებს ისეთ დამოკიდებულებას სადაც ფულს პროდუქტის საბოლოო ფორმზე უდიდესი გავლენის მოხდენა შეუძლია. ასევე ფერწერაში და ხელოვნების სხვა დარგებში. განსაკუთრებით მუსიკაში, სადაც წარმოების სანოტო კრებულის გამოცემები უდიდეს რისკებს უკავშირდება.

ანალოგიური სიტუაცია წარმოიდგინეთ სანარმოო სფეროში, როდესაც ტექნოლოგიური პროცესის დაპროექტებას და სამშენებლო სამონტაჟო სამუშაოების დასრულებას წლები სჭირდება.

ვებლენის მოწაფეები, ერთგული რჩებოდნენ იმ მეთოდოლოგიური წინამძღვრების რომელიც, მათმა მასწავლებელმა შესთავაზა საზოგადოებას. გამომდინარე აქედან მათ საზოგადოების მაინტეგრირებელ ელემენტად ბაზარი კი არ მიაჩნათ არამედ საზოგადოებრივ სხვადასხვა დონის ინსტიტუტებს მიიჩნევდნენ. გელბრეიტი პირდაპირ ილაშქრებდა ცნების “საბაზრო ეკონომიკა” წინააღმდეგ და მიაჩნდა, რომ ჩვეულებრივ ეკონომიკურ მეცნიერებაში წარმოდგენილი “მეწარმე”, “ეკონომიკური სუბიექტი” გამოგონილი პერსონა იყო. სინამდვილეში ეკონომიკური პროცესების მთავარი აგენტები იყვნენ კორპორაციები. კორპორაციები, კი სახელმწიფოსაგან არა სათანადო მარდაჭერის გამო, თნდათანობით გარდაიქმნენ ბიუროკრატიულ დნესებულებებად. ეკონომიკური პროცესების ბიუროკრატიზაცია კი მოასწავებდა ისეთ რეგრესს, როდესაც საზოგადოების განვითარების მთავარი ორიენტირები იცვლებოდა მიძნებს ენაცვლებოდა მისი მიღწევის საშუალებები. მართლაც, თუ დავაკვირდებით, ბაზარი დამოკიდებულია კარგ მენეჯმენტზე და არა იმაზე ვინ ფლობს სინამდვილეში კაპიტალს. ხოლო მენეჯმენტს და მესაკუთრეს სორის არსებობს წინააღმდეგობა, რომლის დაძლევისთვისაც უნდა არსებობდეს ეკონომიკური პოლიტიკა. მართლაც საქართველოში, ხელისუფლება ცდილობს მხარი დაჭიროს სოფლის მეურ-

ნეობას, ამისათვის ეძებს რესურსებს და შედეგად ვიღებთ, რომ 700 ათასამდე ადამიანი ფლობს 1 ჰა მიწის ნაკვეთს, მათი უმრავლესობა არ ნაკვეთს არ ამუშავებს, სხვაგვარად დამუშავებული მიწის ჯამური რაოდენობა ვერ იქნებოდა 350 000 ჰა. რატომ? პრობლემ უკავშირდება მენეჟმენტს. მესაკუთრეთა უდიდესმა ნაწილმა არ იცის: რა, როგორ და ვისთვის აწარმოოს. ეს წვრილი მწარმოებელი მარტოა დატოვა საზოგადოებამ: ბუნების კაპრიზებთან, ახალ ინტენსიურ სამეურნეო გამოცდილებასთან, მსოფლიო ბაზრის კონიუნქტურასთან და თავიანთი საბაზრო მექანიზმებით და არასათანადოდ შესწავლილი ინსტიტუციონალური ფორმებით, კი არ ეხმარებიან მას, არამედ კიდევ უფრო ურთულეებენ ცხოვრებას.

საბაზრო ეკონომიკის შესახებ ნეოკლსიკური ეკონომიკური თეორიის წინააღმდეგ გარდა გელბრეიტისა აქტიურად ილაშქრებდა მეორე დიდი ამერიკელი მეცნიერი ჯეიმს ბუკინენი (ამერიკელი ეკონომისტი 1919-2013, ნობელის პრემია 1986), იგი როგორც კომონისტ იდეების გამგრძელებელი ასაბუთებდა, რომ საზოგადოების წინაშე დგას მუდმივი, ყოველდღიური პრობლემები, რომლებიც სოციალური ფილოსოფიის სესქავლის ობიექტია და სტრატეგიული ამოცანები, რომელსაც სეისწავლის ეკონომიკური მეცნიერება, ხოლო სტრატეგიასა (ეკონომიკას) და მიმდინარე პრობლემებს (სოციალურ ფილოსოფიას) შორის დგას სამართლებრივი სისტემა რომელიც გამაგრებული უნდა იყოს კონსტიტუციონალიზმით. ბუკინენი როდესაც “საზოგადოებრივი არჩევანის თეორიას” განიხილავს, ეყრდნობა ემანუელ კანტის (გერმანელი ფილოსოფოსი 17-18) მოსაზრებას, რომელიც მან “წმინდა გონების კრიტიკაში” ჩამოაყალიბა, რომ ადამიანის ბედნიერებას, უნდა ქონდეს იურიდიული, შემადგენელი, იგი უნდა განიხილებოდეს, როგორც ადამიანის “უფლება” და ამით განსხვავდებოდეს “გულმონყალობისაგან”. ამოტომ იგი სამართლიანად ითვლება კონსტიტუციონალური ეკონომიკის შემქმნელად. ეკონომიკური მოძღვრების ამ მიმართულებას არა აქვს პრეტენზია მოიცვას მთელი ეკონომიკური პროცესი, მაგრამ სამართლებრივ და ეკონომიკურ პროცესებთან ურთიერთდაკავშირების თვალსაზრისით იგი უდაოდ წინ გადადგმული ნაბიჯია.

როგორც ვხედავთ ინსტიტუციონალისტებსა და ნეოკლსიკური ეკონომიკური სკოლის წარმომადგენლებს, ასევე კენსიანელებს შორის დაპირისპირება არსებითად დაიძაბა დაა ამის ინციატორები იყვნენ გელბრეიტი და ბუკინენი. ამ პერიოდში ინსტიტუციონალისტთა ერთმა ნაწილმა რონალდ ქოუზის მეთაურობით სერიოზული ნაბიჯები გადადგეს ტრადიციულ ეკონომიკური მიმართულებებთან დასაახლოებლად. ეს ნაბიჯები შემდეგში გამოიხატებოდა:

მათ აღიარეს ბაზრის კონსტრუქციული მნიშვნელობა ეკონომიკურ პროცესებში,

მათ აღიარეს, რომ სრულად და ბილომდე ნორმირებული ეკონომიკის შექმნა შეუძლებელი იყო,

რითაც ეჭვის შეიტანეს ეკონომიკური პროცესების პროგნოზირების შესაძლებლობებში,

ფსიქოლოგიური ასპექტები ეკონომიკურ გზარახულობათა შესრულების თვალსაზრისით გადაიყვანეს ბიხევიორისტულ საფუძველზე.

შესაბამისად, სახეცვლილებები განიცადა პიროვნებისა და კოლექტივის ურთიერთდამოკიდებულებებმა, ამ პროცესის ამსახელმა, ინსტიტუციონალური თეორიის ცენტრალურმა კატეგორიებმა. მეტიც ისინი შეეგუენ აზრს, რომ ეკონომიკური თეორია განსაზღვრავს მთავრობის პოლიტიკური მოქმედების პოლიტიკურ მიზნებს.

3.2.ნეო(ახალი)ინსტიტუციონალიზმი

ნეოინსტიტუციონალიზმი გაჩნდა გასული საუკუნის 90-იან წლებში. მისი წარმოშობა უკავშირდება რონალდ ქოუზის შრომებს. კერძოდ, 1960 წელს, თავის სტატიაში, იგი განიხილავდა ისეთ საბაზრო ფაქტორს, როგორიც არის “ექსტერნალიები” და ასაბუთებდა, რომ ბაზრის ფუნქციონირებაზე მოქმედი გარეგანი, ანუ ისეთი ფაქტორები, რომლებიც ირიბად ზემოქმედებს ნებისმიერ სამეურნეო საქმიანობაზე და რომლის შედეგებიც გავლენას ახდენს, არა უშუალოდ ბაზრის მონაწილეებზე, არამედ მესამე პირებზე ყოველთვის და ყველგან არ ზემოქმედებს უარყოფითად კერძო მენარმეობაზე. სტატიაში მან განიხილა საზღვაო შუქურების მოქმედებისა და რადიო ტალღების გავრცელების, სახელმწიფო რეგულირების რამოდენიმე მაგალითი და განავითარა აზრი, რომლის მიხედვითაც: ბაზარს ძალუძს გაუმკლავდეს გარეგან ზემოქმედებებს ნოლოვანი ტრანსაქციური დანახარჯების პირობებში.

რონალდ ქოუზის ეს დასკვნა მხედველობის გარეშე არ დარჩენია კლასიკური ეკონომიკური თეორიის წარმომადგენლებს და 1966 წელს ჯონ სტიგლერმა (ნობელის პრემია 1996 წ.) ჩამოაყალიბა თეორემა (როგორც, თვით რონალდ ქოუზი შენიშნავს: “გამოზექდა ფრაზა”) : თუ საკუთრების უფლებები მკაფიოდ არის განსაზღვრული და ტრანსაქციული დანახარჯები ნოლის ტოლია, მაშინ მიუხედავად საკუთრების სტრუქტურაში ცვლევებისა, რესურსების შეერთების არსებული ფორმა და წარმოების ეფექტიანობა რჩება უცვლელი. შემდეგში ამ დებულებას ეკონომიკურ ლიტერატურაში “ქოუზის თეორემა” ეწოდა.

ჩანართი განსჯისათვის. № 9

ფასი, საბაზრო წონასწორობას, თუ ინფორმაციული ასიმეტრიის შედეგი

2001 წელს ნობელის პრემია მიიღეს ამერიკელმა მეცნიერებმა: ჯორჯ აკერლოფმა (1940-), ჯონ სტიგლიცმა (1943-) და მაიკლ სპენსმა (1943-) ასიმეტრიული ინფორმაციის ბაზრების კვლევის გამო. ეს მეცნიერები არ ითვლებიან ინსტიტუციონალისტებად, მათ ნეოკენსიანელებად მოიხსენიებენ,

მაგრამ მჭიდროდ უკავშირდებიან მას. რას ნიშნავს “ასიმეტრული ინფორმაციის ბაზარი”? მოკლედ ეს არის ბაზარზე კონტრაგენტთა ისეთი დამოკიდებულება, როდესაც ერთი მხარემ ფლობს მეტი ინფორმაციას გასაყიდი საქონლის ან მომსახურეობის შესახებ, ვიდრე მეორე მხარე.

საბაზრო ნონასწორობა მყარდება მიწოდება მოთხოვნის ურთიერთდამოკიდებულებით. საქონლის ან მომსახურეობის ფასი ასახავს აღნიშნულ თანაფარდობას. მასზე ზუსტი ინფორმაცია არ არსებობს. სინამდვილეში გამყიდველმა იცის მეტი საქონლის შესახებ ვიდრე მყიდველმა. ამიტომ გამყიდველს უწინდება შესაძლებლობა თამამდ შეიცდინოს მყიდველი. ეს ჭეშმარიტება ყველას შეუძლია დაადასტუროს საქართველოში, ვისაც უცდია ეყიდა “დეზერტირების” ბაზარზე მარტივად სულგუნი, ან ჭოპორტის პომიდორი, ტავი რომ დავანებოთ ლილოს ბაზრობს, სადაც ბატონობს კონტაფაქტული საქონელი. ეს ისეთ მარტივ ყოველდღიური მოხმარების საქონლის შესახებ, როგორიც არის პომიდორი და სულგუნი, მაგრამ როგორ დამოკიდებულებაში არიან მყიდველები გამყიდველებისაგან, როდესაც გადიან ავტომობილების, კომპიუტერების, ელექტრონული ყოფითი ტექნიკის ან საკრედიტო ბაზრებზე? აქ ხომ მყიდველის და გამყიდველის ინფორმაციულობის დონეებს შორის სერიოზული დისტანცია არსებობს.

როგორ მოვიქცეთ ასეთ დროს, ვენდოთ საბაზრო სტიქიას და ის დაარეგულირებს პრობლემას, დაახლოებით 75-100 წლის შემდეგ, როგორც ეს მოხდა განვითარებულ ქვეყნებში, თუ შევიშუაოთ სახელმწიფო ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც ჩვენს მომხმარებელს დაიცავს გამყიდველთა თვითნებობისაგან?

ეს კითხვა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისეთ სფეროებში სადაც მომხმარებლის კვალიფიკაციური შესაძლებლობები შეზღუდულია, ჯანდაცვისა და განათლების სისტემაში. ეს ბაზრები არაა თავისუფალი, რადგან მიწოდება მოთხოვნა აქ ვერ ხორციელდება მესამე პირების გარეშე. ჯანდაცვასი ესაა ექიმი, ხოლო განათლების სისტემაში მასწავლებელი. მართლაც არც ერთმა პაციენტმა წინასწარ არ იცის რა დაჯდება მისი მკურნალობა, სანამ ექიმები არ დაადგენენ დაავადების ნოზოლოგიიდან გამომდინარე. ამიტომ, მისასალმებელია მინისტრ დავით სერგეენკოს წამოწყება, რეცეპტით წამლების გაცემასთან დაკავშირებით. ამ სფეროში ადრე არსებულმა უკონტროლო საქონელბრუნვის სისტემის არსებობამ მიგვიყვანა იმ შედეგებამდე, რომ ეს ბაზარი მიუხედავად გარეგნული მიმზიდველობისა არნახულად მოუწესრიგებელი და მონოპოლიზებულია.

ასევე დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს განათლების სისტემის სრულყოფას. აქაც შემუშავებული უნდა იქნას ის მექანიზმები, რომლებიც ინსტიტუციონალური პასუხისმგებლობის ამაღლებით ზღვარს დაუდებს არსებულ სიმახინჯებს. განათლების სისტემაში უფრო რთულადაა საქმე ვიდრე სამედიცინო მომსახურეობის სეროში. განვითარებული

ქვეყნების მაგალითზე თუ ვიმსელებთ, მაგალითად კანადაში სამედიცინო ბაზრის ასიმეტრულობის დალევის ერთერთი ფაქტორია ოჯახის ექიმის ინსტიტუტი, რომელიც იცავს პაციენტს სხვადასხვა გაუგებრობებისაგან.

ქოუზის თეორემა ეკონომისტთა ყურადღების საგანი გახდა, მას იკვლევდნენ, როგორც ეკონომიკური თეორიის, ჩვენ რომ მიკროეკონომიკას ვეძახით სპეციალისტები, ასევე მაკროეკონომისტები. ასეთი დიდი ყურადღება უკვალოდ ვერ ჩაივლიდა და ისლანდიელმა ეკონომისტმა ტრენინ ეგგორტსონმა შეიმუშავა მისი მაკროეკონომიკური გამოყენების ვარიანტი: თუ ეკონომიკისა და პოლიტიკის სფეროში ტრანსაქციები ნულის ტოლია, ქვეყნის ეკონომიკური ზრდა და განვითარება ძირითადად ამ ქვეყნის მართველობის ტიპზე და ხელისუფლების შემადგენლობაზე არ არის დამოკიდებული. მაგრამ, როდესაც ტრანსაქციული დანახარჯები დადებითია, მაშინ ქვეყნის შიგნით ხელისუფლების შტოებად დანაწილება და მისი დაწესებულებების სტრუქტურა და სამოქმედო ნორმატიული ბაზა არის ქვეყნის განვითარების ფაქტორი. რასაც ქოუზის განზოგადებულ თეორემას უწოდებენ. ასეთი განზოგადების შემდეგ, იგი ხდება ეკონომიკური პოლიტიკის ერთერთი დებულება, რომელიც გვასწავლის, რომ: ქვეყანაში სახელმწიფოს ინსტიტუციონალური ხარჯების მინიმიზაციის შემთხვევაში “თამაშის წესების” ოპტიმალური ერთობლიობა, ყალიბდება ყველგან და ყოველთვის, თუ ნებისმიერი მოქმედებული ინსტიტუტის ნაცვლად იქმნება ახალი (განახლებული), რომლის შექმნაც ხარჯებს არ ზრდის. ასეთ შემთხვევაში კი ტექნიკური პროგრესი და კაპიტალის დაგროვება ავტომატურად და ყველგან იწვევს ეკონომიკურ ზრდას.

ქოუზის თეორემის გაგებისათვის საჭიროა განვიხილოთ მისი საფუძვლები. ამოსავალი კატეგორია, რომელიც აგვისონის ამ თეორემის საზრისს არის “ექსტერნალიები”. იგი არტურ პიგუს (ინგლისელი ეკონომისტი, 1877-1959) “საბაზრო კრახის” თეორიის განხილვისას მივიდა “ექსტერნალიების” პრობლემამდე, რომელთა შესწავლისას დაადგინა, რომ სრულებითაც არ არის საჭირო სახელმწიფოს ჩარევა, რადგან კარგად ორგანიზებულ მენარმეებს შეუძლიათ შექმნილი სიტუაციიდან თავის დაღწევა. ექსტერნალიები არის ის ეკონომიკური ეფექტი, რომელსაც იღებს მესამე პირი, ის ვინც. რაიმე მოცემულ სამეურნეო აქტივობაში პირდაპირ და უშუალოდ არ მონაწილეობს. მაგალითად, სახელმწიფო ქმნის რადიოლოკაციის სისტემას საკუთარი შეიარაღებული ძალების მართვის ოპტიმიზაციის მიზნით, შემდეგ ეს სისტემა ხელმისაწვდომი ხდება ჩვეულებრივი მოქალაქეებისათვის, ამ დიდი პროექტის მესამე პირებისათვის. ასეთი მსჯელობით ცდილობდნენ ინსტიტუციონალისტი ეკონომისტები შეეტანათ სახელმწიფოს საქმიანობაში მიზანდასახულობები და გაეხადათ იგი შემოქმედი დიდი და უდიდესი სახელმწიფო პროგრამებისა. ჯონ გელბრეიტი, გასული საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს

ნერდა, რომ “არა თუ კოსმოსს, ამერიკის შეერთებული შტატები ველურ დასავლეთს ვერ აითვისებდა, რომ არა ეკონომიკაში გეგმაზომიერი მიდგომები.” მიმდინარეობდა ცივი ომი და ორი სისტემის გამაღებული შეიარაღება მოითხოვდა ახალ ტექნიკურ და ტექნოლოგიურ გადაწყვეტილებებს, გარღვევებს. ტექნოლოგიის მოთხოვნები იმორჩილებდა წარმოების შესაძლებლობებს. ეკონომიკის მართვის ასეთი მიდგომა ცნობილია ტექნოკრეტიის სახელით. ჩვენ ზემოთ ვაჩვენეთ, როგორ მოხდა ტექნოლოგიების განვითარების მარდაჭერის იდეის დეფორმირება, რომელიც სამართლიანად შეიცვალა ჰუმანური მიდგომებით და ახლა ტექნოკრატობა, არა თუ რეტროგრადობის მაჩვენებელია, არამედ სირცხვილია. და აი, შორეულ 1970-იან წლებში ამერიკელი ინსტიტუციონალისტების მსგავსად საბჭოთა კავშირის ეკონომიკის ოფიციალურ სახელმძღვანელოებში მიიჩნევდნენ, რომ “ეკონომიკის მილიტარიზაცია იყო სახალხო მეურნეობის განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორი”, ამიტომაც საზოგადოებას ეგონა, რომ სამხედრო ქარხნების კონვერსიით საბჭოთა კავშირი იოლად დაძლევდა ტექნოლოგიურ ჩამორჩენას ფართო მოხმარების საგნების ბაზარზე, რაც საბჭოთა სამხედროსამრეწველო კომპლექსის შესახებ შეთხზული პროპაგანდისტული მითის შედეგი აღმოჩნდა. ამიტომ მაკროეკონომიკის დონეზე მუდმივად დგას საკითხი: როგორ მოხდეს ქვეყანაში საწარმო პრიორიტეტების ისეთი ფორმირება, რომ საერთო სარგებლობის რესურსების ზრდამ განაპირობოს თვითოეული ინციატივიანი მენარმის საქმიანობის ინტენსიობა. ამიტომ ასეთი დიდ მნიშვნელობის მინიჭება ინფრასტრუქტურული პროექტებისათვის გასაგები და მისაღებია.

3.2. ინსტიტუციონალიზმის თანამედროვე მიმართულებები

ინსტიტუციონალიზმის ახალი მიმართულებები უკავშირდება ცივი ომის დამთავრებას და მსოფლიოში ერთიანი გლობალური ეკონომიკური პროცესების განვითარებას. თანამედროვე მსოფლიო მიისწრაფის საერთო, ერთიანი წესრიგისაკენ. გლობალიზაცია გვთავაზობს ურთიერთობათა სისტემას, რომელიც რთულად, მაგრამ ინტენსიურად მკვიდრდება და აღსავსეა წინააღმდეგობებით. ის დინამიზმი (ევოლუცია), რომელსაც დღეისათვის განიცდის მსოფლიო, აისახება საზოგადოების განვითარების შემსწავლელ თეორიებში.

ეკონომიკური ინსტიტუტების ისტორიული განვითარების საკითხების კვლევას მრავალი ნაშრომი მიუძღვნა დონალდ ნორტმა, რომლის დაკვირვებითაც დაადგინა, რომ ინსტიტუციონალური განსხვავებები მრავალ ფაქტორზეა დამოკიდებული. ესპანეთის და ჰოლანდიის ეკონომიკების შედარებითი ანალიზის მეშვეობით დადგინა, რომ მეჩვიდმეტე საუკუნეში, ესპანეთში სახელმწიფო იმის გამო რომ ორიენტირებული იყო სარგებლობაზე თანდათანობით გარ-

დაიქმნა სახელმწიფო-ბიუროკრატიული აპარატად. მისი ეს ჰიპოტეზა კერძო სამეწარმეო საქმიანობისათვის ხელიშემშლელი აღმოჩნდა, რამაც საბოლოო ჯამში განაპირობა ესპანეთის ეკონომიკური ჩამორჩენა. ხოლო იმავე პერიოდში ჰოლანდიისა და სხვა ჩრდილო ევროპის სახელმწიფოები ხელს უწყობდნენ კერძო ინციატივების გამოვლენას და კერძო სტიმულებს ხელს არ უშლიდნენ, რაც აისახა ეკონომიკური განვითარების დონეებზე. ამ მასალის განზოგადებით მან დადგინა რომ ეკონომიკური ინსტიტუტები წყვეტენ ორ ამოცანას, ისინი ხელს უწყობენ სახელმწიფოს გაძლიერებას და ამავე დროს არიან კერძო ინციატივების განვითარების წყარო, შესაბამისად ის სახელმწიფო, რომელიც ქმნის პირობებს კერძო ინციატივების გამოვლენისათვის განვითარების უფრო მაღალ დონეს აღწევს. ისევე, როგორც ნორტი რობერტ ფოგელიც (1926-2013, ნობელის პრემია 1993) ერთად ასაბუთებდა თავის ნაშრომებში, რომ მცირე გაუმჯობესებები საწარმოო პროცესში, საბოლოო ჯამში მიგვიყვანს უფრო დიდ ცვლილებებამდე, ვიდრე დიდი ტექნოლოგიური გარდაქმნები. ამიტომ კერძო ინციატივებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა ყველა საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი ამოცანაა.

ჩანართი განსჯისათვის. №10

სამართლიანობის ინსტიტუციონალური ასპექტი

მიმდინარე პერიოდში, მას შემდეგ რაც ხელისუფლებაში “ქართული ოცნება” მოვიდა საზოგადოება “სამართლიანობის აღდგენას ითხოვს”. საზოგადოების მოთხოვნაა გულისხმობს, არა სამართლიანობის ფუნდამენტალური ინსტიტუტების მშენებლობას, არამედ წინა ხელისუფლების აშკარა სამართალდარღვევების აღმოფხვრას, რომელიც ჭიანჭურდება და სამართლიანად იწვევს საზოგადოების უკმაყოფილებას. ეს საკითხი სასამართლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების სამართალდამცავი ინსტიტუტების საქმიანობის დაბალეფექტიანობაზე მიუთითებს, რაც მათი 9 წლიანი თვითნებობის შემდეგ, რამდენადმე გასაგებია, ამ სფეროში კადრების დეკვალიფიკაცია ფაქტია და აჩქარებით კიდევ მეტი დანაშაულის ჩადენაა შესაძლებელი.

სამართლიანობის საკითხებიდან გვინდა ყურადღება მივაქციოთ, დოვლათის თაობათა შორის განწილების საკითხებს. ცნობილია, რომ 2004-2012 წლებში ხელისუფლებამ მოახერხა და მოსპო სოციალური დაცვის არსებული სისტემა, საპენსიო ფონდი. იმ ქვეყნების, რომელთაც ჩვენ განვითარებულ ვუნდებთ ისტორიული გამოცდილებით შეიქმნა ისეთი საპენსიო სისტემა, სადაც დაგროვებითი და ხარჯვითი ფონდები ერთმანეთთან თანამშრომლობენ და უზრუნველყოფენ საპენსიო ასაკის ადამიანების სოციალურ დაცულობას. მენარმეობის ეთიკური ნორმებიდან გამომდინარე ამ ქვეყნებში შეიქმნას ისეთი ინსტიტუცია, რომელმაც გადაწყვიტა აღნიშნულ პრობლემა. კერძოდ, მას შემდეგ, რაც

მსოფლიომ უარი თქვა ფულის მეტალურ სისტემაზე, ინფლაცია გახდა საზოგადოების თანამდევ მოვლენა. ინფლაციის პრობებში კი დეფორმაცია განიცადა დაგროვების პრობლემამ. ასეთმა გარემოებამ ბიძგი მისცა საბანკო სისტემის განვითარებას. ბანკები, საკრედიტოს ნაცვლად გადაიქცნენ სადეპოზიტო დაწესებულებებად, რადგან მათთვის კანონის ძალით მინიჭებული განსაკუთრებული უფლების, სხვისი აქტივების საბუღალტრო ანგარიშებში თავის პასივებად გატარების გამო, დაეკისრათ მოსახლეობის დანაზოგების თვითმზრდობაზე პასუხისმგებლობა. ამიტომ ბანკების მიმართ სახელმწიფოს დიდი ყურადღება, რაც ხშირად ზრუნვაში გადაიზრდება ხოლმე, რამდენადმე გამართლებულია.

ბანკების ასეთმა გაბატონებამ, ფულის ბაზარზე, წარმოშვა პრობლემები საპენსიო დანაზოგებისათვის. თუ სადეპოზიტო საპროცენტო განაკვეთს არ ალემატება საპენსიო შენატანის პრემია, მაშინ ფულის ასეთ შენახვას აზრი ეკარგება. ზოგიერთმა ქვეყანამ ამ საკითხის დასაძლევად საპენსიო ფონდებს უფლება დართო თავმოყრილი კაპიტალი გაეტარებინა პასივში და თვითონ ეწარმოებინა საკრედიტო პოლიტიკა, ზოგიერთმა ქვეყანამ კი სექმნა საპენსიო ფონდებიდან სახელმწიფო დასესხების სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფდა გაცემულ კრედიტებზე საპროცენტო განაკვეთის მეტობას, საბანკო საკრედიტო პროცენტის მიმართ. ასეთი მექანიზმის ასამუშავებლად საჭირო იყო განვითარებული ფასიანი ქაღალდების ბაზარი. იმ ქვეყნების საპენსიო ფონდებმა, სადაც ფასიანი ქაღალდების ბაზარი ნაკლებად განვითარებულია, შეიძინეს სხვა ქვეყნის ბაზრებზე მონაწილეობის უფლებები. დღეისათვის ჩილეს, ნორვეგიის, საფრანგეთის, იაპონიის, ინგლისის და სხვა ბევრი ქვეყნის საპენსიო კაპიტალი ფუნქციონირებს აშშ სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების ბაზრის მეშვეობით. ამგვარად შეიქმნა მექანიზმი, რომელიც ერთდროულად წყვეტდა: 1. მოსახლეობის დანაზოგების ინფლაციისაგან დაცვის, 2. მოსახლეობის დროებით თავისუფალი თანხებით საინვესტიციო პროექტებში მოქცევის, 3. მოსახლეობის მიერ საკუთარი შესაძლებლობებით საპენსიო უზრუნველყოფის პრობლემებს.

ასეთი მექანიზმის შექმნი საშუალება საქართველოშიც იყო, რაზეც უცხოელი კონსულტანტები მიუთითებდნენ, მაგრამ ჩვენმა ხელისულებამ სხვა გზა აირჩია. მან, ქვეყნის საფინანსო სისტემის მონოპოლიზაციის მიზნით, მთლინად მოახდინა მისი დეინსტიტუციონალიზაცია: შეცვალა საბიუჯეტო კანონმდებლობა და ბიუჯეტი მთავარ საფინანსო გეგმის ნაცვლად აქცია მთავრობის საჭიროებებისათვის პარლამენტის მიერ დამტკიცებულ ხარჯთაღრიცხვად, ასევე დაუკარგა ეკონომიკური შინაარსი ადგილობრივი ბიუჯეტებს. გარდა ამისა, შიდა ბაზარზე, გარდა ბანკებისა, არც ერთი სხვა ტიპის კორპორაცია ორგანიზაცია არ დაუშვა. რითაც გზა გაუხსნა ლომბარდისა და სასესხო ტიპის დაწესებულებებს. გამონაკლისს წარმოადგენდა ჯანდაცვის

მიმართულებით მოქმედი სადაზღვეო ორგანიზაციები, რომელთა კაპიტალი მიზნული იყო საბანკო სადეპოზიტო სისტემაზე და აქ ხელოვნურად შექმნილი მაღალი საპროცენტო განაკვეთით ახდენდა მის კაპიტალიზაციას. მათი შემოსავლების უმეტესი ნაწილი კი, არა მოსახლეობის ჯანდაცვას, არამედ ახალის მშენებლობას და ძველი სავადმყოფოების გარემონტებას ხმარდებოდა.

ეკონომიკურ მეცნიერების სხვა წარმომადგენლები, განსაკუთრებით მისი ნეოკლასიკური განშტოების მიმდევრები, ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევას შეცდომად მიიჩნევენ და მათი აზრით, ადამ სმიტის “ფარული ხელის” პრობლემა დღესაც აქტუალურია. ამ საკითხის ანალიზისას ისინი მიდიან იმ დასკვნებამდე, რომ თომას ჰობსის თეორია სახელმწიფო ხელისუფლების აბსოლუტიზმზე მცდარია და ეწინააღმდეგება ადამ სმიტის მოსაზრებებს. წლების მანძილზე ადამ სმიტსა (11723-1790) და თომას ჰობსს (1588-1679) წარმოადგენდნენ ერთმანეთის ანტაგონისტებად. ინსტიტუციონალური კვლევის მეთოდოლოგიის საფუძველზე ელინორ ოსტრომმა (1933-2012, ნობელის პრემია 2009 წ.) დაასაბუთა, რომ ეს წინააღმდეგობა მოჩვენებითია და წარმოიშვა, ეკონომისტების მიერ, ჰობსის თეორიის არასწორი ინტერპრეტაციის მიზეზით. ჰობსი მართალია მოაზროვნე სუბიექტის არსებობას უარყოფს, მაგრამ იგი საზოგადოებრივი შეთანხმების შესახებ პირველი ავტორი, აღნიშნავდა, რომ პოლიტიკურ ხასიათს ატარებს ნებაყოფლობითი შეთანხმებები და არა ძალადობრივი, დაპყრობის შედეგად ჩამოყალიბებული ერთობები. ამ თეორიულ დებულებაზე დაყრდნობით ელინორ ოსტრომი მიიჩნევს, რომ მთავრობათ საქმიანობა მიმართული უნდა იყოს იქეთ, რომ ისეთ პირობები შექმნას ეკონომიკური ინსტიტუტების განვითარებისათვის, რომ კოლექტიური საქმიანობა ინდივიდების სასარგებლოდ წარიმართოს. დღეს ვდგევართ დიდი გამოწვევის წინაშე, “როგორ ვისწავლოთ საერთო სარგებლობის რესურსების გამოყენება, მაშინ როდესაც ვაწყდებით ყოველდღიურ პრობლემებს მათ გამოყენებისას” ამბობს ოსტრემი და მიიჩნევს, რომ სახელმწიფოსა და კერძო ინციატივებს გარდა არის ისეთი ინსტიტუციები, რომლებსაც უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ საზოგადოების განვითარებაში. როდესაც ელინორ ოსტრომის შეხედულებათა ფონზე განიხილავ საქართველოს დღევანდელობას, რწმუნდები რომ ჩვენი გზა ევროგაერთიანებისა და ნატოსაკენ არის ბუნებრივი, ნებაყოფლობითი პოლიტიკური არჩევანი, მაშინ როდესაც ევრაზიული წარმონაქმნი ძალადობის დამლას ატარებს. გარდა ამისა როდესაც ვხედავთ, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს საქართველოში ისტორიულად ჩამოყალიბებულ საერთო სარგებლობის რესურსების გამოყენების ინსტიტუტებს, როგორ ვერ ვაჩნევთ, როგორ უდიერად ვეპყრობით მათ, აზრი გიჩნდება, რომ დადგა დრო, როდესაც მთელი სერიოზულობით უნდა მოვუბრუნდეთ ჩვენი სამეურნეო მეშვეობის შესწავლას.

ელნიორ ოსტრომთან ერთად ნობელის პრემიით 2009 წელს დაჯილდოვდა ოლივერ ულიამსონი (ამერიკელი ეკონომისტი, 1932-), რომელმაც დიდი წვლილი შეიტანა ტრანსაქციების პრობლემების შემდგომ დამუშავებაში. კერძოდ მან ეს ტრანსაქციები საბაზრო “იერარქიას” დაუკავშირა და შეეცადა მათ კლასიფიცირებას. ასეთი მიდგომით შესაძლებელი გახდა ბაზრის რთულ იერარქიულ სისტემაში ინდივიდების ჩართულობის უფრო გამჭვირვალე და ეფექტური მექანიზმი შეექმნა. მისი აზრით ყველა თრანსაქციას აქვს სამი საერთო მახასიათებელი: 1. ისინი დამოკიდებულნი არიან აქტივების სპეციფიკაზე, ეს ნიშნავს, რომ აქტივს აქვს მაღალი ფასეულობა მოცემულ შეთანხმებაში და დაბალი, სხვა ალტერნატიულ გარიგებებში. 2. შეთანხმებები არ არიან შეზღუდულები, რაც უფრო ჩქარია მათი მამოძრავებელი ტექნოლოგიები, მით უფრო ჩქარა ავიღჩევთ ფირმას და არ კონტრაქტს. 3. ტრანსაქციების სიხშირე მათი მნიშვნელოვანი მახასიათებელია, რაც უფრო ხშირია შეთანხმებები მით მეტი ინფორმაციას ფლობს კონტრაგენტი.

როდესაც ვსაუბრობდით ნეონსტიტუციონალიზმის ახალ, თანამედროვე მიმართულებებზე, ჩვენ შემოვიფარგლეთ მხოლოდ იმ მცნიერთა შრომების მიმოხილვით ვისი ნაშრომებიც აღინიშნა ნობელის პრემიით. კარგად გვესმის, რომ ეს საკითხი უფრო დიდი და მნიშვნელოვანია, მაგრამ ამ ფორმატში წარმოდგენილი მასალა საკმარისად მიგვაჩნია.

3. საით მიდის ინსტიტუციონალიზმი

ინსტიტუციონალიზმა, როგორც ვნახეთ, რთული და საინტერესო გზა გაიარა. მისი წარმომადგენლები თანმიმდევრულად და დამაჯერებლად ამკვიდრებდნენ საზოგადოებაში ეკონომიკური პროცესების გაძღოლის დემოკრეტიულ და ადამიანების კეთილდღეობაზე ორიენტირებულ სამეურნეო სისტემებს. ეკონომიკური მეცნიერების ეს მიმართულება პოპულარული გახდა მთელ მსოფლიოში, გფართოვდა მისი მოქმედების არეალი. მიუხედავად ამისა, მის განვითარებაში შეინიშნება კრიზისული მოვლენებიც. მიგვაჩნია, რომ მისი საფუძვლიანი შესწავლა დიდ სარგებლობას მოუტანს ჩვენს სამეურნეო სისტემას და ჩვენც ქართველ ეკონომისტებს. იმისათვის, რომ გარკვეული წარმოდგენა ვიქონიოთ მეცნიერების ამ რთულ და მრავალმხრივ მიმდინარეობის შესახებ დაინერა წინამდებარე ნაშრომი, სადც შევეცადეთ, შესაძლებლობის ფარგლებში, მიმოგვეხილა ინსტიტუციონალიზმის მიღწევები, რომლის რეზიუმესაც აქ გთავაზობთ.

4.1. ნეონსტიტუციონალიზმი: წინსვლა, თუ კრიზისი (რეზიუმე)

ინსტიტუციონალიზმი ეყრდნობა სამ მძლავრ პოსტულატს: პირველი ის არის, რომ ადამიანი რეალურია და არაა რაციონალური არსება, ამიტომ

მისი უნარები სოციალური შინაარსის მატარებელია, რაც ნიშნავს იმას, რომ იგი მონოდებულა (განწყობილია) კოლექტივში განიოს საქმიანობა, მათ შორის ეკონომიკური შინაარსის საქმიანობა. ამ დებულებას ასაბუთებენ ფაქტიურ მასალით, რომელიც გვარწმუნებს, რომ ადამიანის საზოგადოებრივი საზრისი ბატონობს მის ინდივიდუალურ მისწრაფებებზე, რადგანაც ეს უკანასკნელი მხოლოდ დიდ საზოგადოებრივ ერთობაში არის შესაძლებელი. ამიტომ,

ეკონომიკური ურთიერთობების კვლევის ობიექტი არის ის ინსტიტუტები, რომლებიც ადამიანთა თანაცხოვრების გარემოს ქმნის და განაპირობებენ საზოგადოებრივ დინამიზმს (ევოლუციას). შესაბამისად, ეკონომიკური ურთიერთობები სხვა სოციალურ ურთიერთობებთან თანაარსებობის პირობებში ხდებიან გასაგები და იძენენ ერთგვარ სისტემურობას.

მეორე, პოსტულატი იმაში მდგომარეობს, რომ სალი აზრიდან გამომდინარე იმისათვის, რომ გავარკვიოთ “რეალური” ადამიანების თანაცხოვრების საერთო წესები, რომელიც დროში მდგრადია და განიცდის ევოლუციას, ამისათვის საჭიროა გამოვიყენოთ ისეთი მეთოდი, რომელსაც კარლ პოპერი (ავსტრიელი და ბრიტანელი მეცნიერების ფილოსოფოსი, ლოგიკოსი, 1902-1994) და მისი მიმდევრები უწოდებენ დედუქციის ინდუქციას, ანუ,

აბსტრაქტულიდან ვიაროთ კონკრეტულისაკენ, ავსახოთ გრძნობითი (მოცულობითი) კონკრეტული მის ზოგადობაში.

ეს შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, თუ დავაკვირდებით ადამიანთა ერთობის ისტორიულ პროცესში წარმოქმნილი ინსტიტუტების ევოლუციურ განვითარებას, ადამიანების ურთიერთობების ანთროპოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ კანონზომიერებებს საფუძველზე დავადგენთ საზოგადოების აქტივობის მიმართულებებს.

მესამე პოსტულატი კი გვეუბნება,

ეკონომიკური თეორია მიმართულია საზოგადოების ეკონომიკური ურთიერთობების მოწესრიგებისაკენ, ამიტომ წლობით ჩამოყალიბებული წესჩვეულებები, ფასეულობები, დამკვიდრებული ინსტიტუტები და ინსტიტუტები, მოითხოვს სახელმწიფოს იურიდიულ მხარდაჭერას და კანონის სახით პრაქტიკაში დამკვიდრებას.

ტორსტინ ვებლენისა და მისი მოწაფეების მიერ ეკონომიკური თეორიის ასეთი ფორმულირება ძალიან ფრთხილად და ზედაპირულად იქნა აღქმული, იმდროინდელი საზოგადოების მიერ, როგორც გერმანული ისტორიული სკოლისა და მარქსიზმის სინთეზის ერთერთი ვარიანტი. შემდეგ მოსახლეობის სოციალური აქტივობების გაღრმავებისა და განვავების შედეგად, ამერიკის პოლიტიკურმა წრეებმა ამ თეორიაში დაინახეს შექმნილი ფეთქებადი სიტუაციის ნეიტრალიზების საშუალება. შესაბამისად შეიქმნა ამ თეორიის განვითარების საშუალება. რის შედეგადაც ინსტიტუციონალისტების დისკუსია ტრადიციულ ეკონომიკურ მიმართულებების ეკონო-

მისთვის მისთვის ჩვეულებრივი მოვლენა იქცა. სადისკუსიო თემატიკა მომდინარეობდა ინსტიტუციონალიზმის მეთოდოლოგიური პრინციპებიდან და შემდეგი სამი პრობლემის ირგვლივ ტრიალებდა:

1. ისტორიული პროცესები გვიჩვენებს განვითარების დინამიზმს და შესაძლებლობებს, ამიტომ იგი არ უნდა იყოს შეზღუდული პოლიტიკური გარემოპირობებით, ამბობენ ინსტიტუციონალისტები და საზოგადოებას განიხილავდნენ, როგორც ღია სისტემას და მისი “დახურვის” მცდელობებს, განვითარების არაბუნებრივი ხაზად მიიჩნევდნენ. ასეთი მიდგომებით ინსტიტუციონალისტები ემიჯნებოდნენ გერმანულ ისტორიულ სკოლას და განვითარების იმპულსებს აძლევდნენ ეკონომიკურ ანთროპოლოგიას.

2. “ეკონომიკური სისტემა, როგორც უფრო დიდი სოციალური სისტემის ნაწილი გასაგებია მხოლოდ საერთო სოციალურ კონტექსტში”, ეს თეზისი საკამათო გახდა იმის გამო, რომ ზოგიერთი კრიტიკოსი მას “ეკონომიკურ იმპერიალიზმთან” ათანებდა, საიდანაც ერთი ნაბიჯი იყო ეკონომიკის პირველადობის (ბაზისურობის) ფრიდრიხ ენგელსის (გერმანელი ფილოსოფოსი, მარქსიზმის ფუძემდებელი და კლასიკოსი, 1820-1898) თეორიასთან. სხვები მიიჩნევდნენ რომ ეკონომიკურ თეორიას ეკარგებოდა საკუთარი კვლევის საგანი.

3. რადგან ეკონომიკური თეორიის საზრისი არის “ჭკვიანი საზოგადოების” შექმნა, საზოგადოების დაჭკვიანება, ამიტომ ეკონომიკური თეორია ნორმატიული მეცნიერებაა.

ამტკიცებდნენ ინსტიტუციონალისტები. შეიძლება თუ არა სწორი არჩევანი გავაკეთოთ? სვამდნენ კითხვას ავსტრიული სკოლის წარმომადგენლები. ეკონომიკური თეორია არის პოზიტიური მეცნიერება და მას მომავლის პროგნოზირება არ შეუძლია.

ეს საკამათო პრობლემები მუდმივად იდგა ინსტიტუციონალისტი ეკონომისტების წინაშე და მათი გააზრების აუცილებლობამ მიიყვანა ეს მიმართულება კომპრომისებამდე სხვა ეკონომიკურ თეორიების მიმართ. ინსტიტუციონალისტთა კომპრომისები გახდა საფუძველი ახალი ინსტიტუციონალიზმის წარმოშობისა. ინსტიტუციონალიზმის პოზიციიდან “უკუსვლა” შემდეგ ფუნდამენტალურ საკითხებში მოხდა:

შეუძლებელია შემუშავდეს სრულყოფილი შეთანხმება, შესაბამისად ნულოვანი ტრანსაქცია ვერ იარსებებს, ამიტომ მომავლის პროგნოზირებას აქვს შეზღუდული შესაძლებლობები.

პოზიტიური ეკონომიკური კვლევები ხდება პოლიტიკური მოქმედების საფუძველი, ამიტომ ეკონომიკური თეორია შინაარსით პოზიტიური მეცნიერებაა,

ადამიანების დამოუკიდებელი საქმიანობა განისაზღვრება არა მათი გამოცდილებით და შინაგანი იმპულსებით, არამედ კოლექტივში მათი საქციელით..

ნეოკლასიკურ და ნეოკეინსური მიმართულებების ეკონომიკურ თეორიებთან ასეთი კომპრომისები

გვაფიქრებინებს, რომ ახალი ინსტიტუციონალიზმი წინააღმდეგობებით აღსავსე მეცნიერული მიმართულებაა. ამის მტკიცების საშუალებას მაძლევს ის გარემოება, რომ მათ ვერ დაიცვეს ინსტიტუციონალიზმი და მოექცნენ მათთვის უცხო ეკონომიკური დოქტრინების გავლენაში. განვიხილოთ ზემოთ მოყვანილი სამი კომპრომისი:

1. შეუძლებელია შეთანხმების ისეთი ვარიანტის შემუშავება, რომელიც შემდეგ სრულყოფას არ მითხოვს. ეს კომპრომსაც და ბუკინენმაც კარგად იცოდნენ, მაგრამ იმის გამო, რომ არსებობდა ადამიანების ინტელექტუალურ შესაძლებლობათა შეზღუდვები, გამოდიოდნენ არსებული მდგომარეობიდან და სწორედ ამიტომ ითხოვდნენ იურიდიული ნორმების სრულყოფას, რომ მიღწეული ყოფილიყო მოცემული ეტაპზე არსებული დმოკიდებულებათა შორის სამართლიანობა. ასეთი მსჯელობა საღი აზრის ერთადერთი გაოხატულება იყო აღნიშნულ საკითხზე.

2. იმის გამო, რომ არ შეიძლება ტრანსაქცია (შეთანხმება) სრულყოფილი იყოს, გამომდინარეობს ლოგიკურად ის, რომ საჭიროა კვლევის თეორიული შედეგები, ნორმატივებად გარდაიქმნას ეკონომიკურ პოლიტიკის დებულებებად. ასეთი დათმობებით ხდება უგულებელყოფა, ინსტიტუციონალისტების იმ მოსაზრებისა, რომ ეკონომიკური თეორია მონოდებულია შექმნას “ჭკვიანი საზოგადოება”, რომ მეცნიერული კვლევის შედეგები ერთნაირად მისაღები უნდა იყოს ყველასათვის. ეს შეგვაძლებინებს შეიქმნას ისეთი საზოგადოება სადაც ხელისუფლების შტოებსა და მოსახლეობას შორის იარსებებს ერთგვარი კონსენსუსი და ამიტომ ეკონომიკური თეორიის მიღწევებიდან, მეცნიერულად დადგენილი ნორმებიდან გამომდინარე ეკონომიკური პოლიტიკა იმოქმედებს საზოგადოებაში.

3. რადგან შეთანხმება არასრულყოფილია და ადამიანი მოქმედებს კოლექტივში რომელიც განსაზღვრავს მისი აქტივობის სტიმულებს, მათი ინტერესებისა და მოქმედების თავისებურებებს განისაზღვრება მათი საქციელით.

ადამიანის ფსიქოლოგიის ასეთი ბიხივერისტული ინტერპრეტაცია უცხო იყო ვებლენისათვის. იგი ფსიქოლოგიას აღიქვამდა, როგორც ადამიანის აზროვნების და არა როგორც მისი ქცევების მახასიათებელს. გარდა ამისა გასული საუკუნის 60-იან წლებში თვით ბიხივერიზმისტებმა თქვეს უარი თავიანთ ძირითად პოსტულატებზე და კოგნიტურ ფსიქოლოგიურ სკოლად გარდაიქმნენ. ცნობილი ეტოლოგი ლორენცი კი ფსიქოლოგიის ამ მიმართულებას მცდარმეცნიერებად მიიჩნევდა, იგი თვლიდა, რომ ადამიანის დაშორება მისივე საქციელისაგან, ნიშნავს უარი თქვა მას სულიერ და ფიზიკურ ერთიანობაზე. იგი ამერიკულ სამართალწარმოების ნაკლოვანებებს სწორედ ბიხივერიზმისტების მიერ დაშვებული შეცდომებით ხსნიდა.

ჩვენ კი მიგვაჩნია, რომ ინსტიტუციონალური სკოლის სიძლიერე სწორედ იმაში გამოიხატება, რომ

იგი სწავლობს ადამიანს მის რეალურ ისტორიულ პროცესში, სწავლობს, როგორც მთელს, ერთიანს მისი სულიერი და მატერიალური მოთხოვნების დაკმაყოფილების თვალსაზრისით და თვითიული მათგანის მიღწევებს მიაწერს “მის უდიდებულესობა” შემთხვევითობებს.

4.1. ინსტიტუციონალიზმი საქართველოში (რეკონსტრუქციები)

ამგვარად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ნეონ-სტიტუციონალიზმი, რამდენადმე ინსტიტუციონალიზმის კრიზისის გამომხატულებაა და შემდგომში რა მომავალი ეწევა ეკონომიკური მეცნიერების ამ მიმართულებას ძნელია განსაზღვრო. მიუხედავად ამისა, ქვეყნებისათვის სადაც მკვიდრად გაიშვა ფეხი საბაზრო ეკონომიკურმა სისტემამ და რომლებიც თავიანთ განვითარებას აკავშირებენ მსოფლიო გლობალურ ეკონომიკურ დინამიზმს, ინსტიტუციონალური კვლევები წარმოება აუცილებელია. ეს იმიტომ, რომ მათ წინაშე დასმული ამოცანა: გაარკვიონ ქვეყნის მაკროეკონომიკური სისტემის განვითარების თავისებურებები და მისი სტრუქტურა თანამედროვე მოთხოვნებისადმი შესაბამისობაში მოიყვანონ, შეუძლებელია გლობალური დინამიზმის ადგილობრივ რეალობებთან სათანადო კავშირების გარეშე. ინსტიტუციონალური კვლევები განსაკუთრებით მაღალეფექტურია საქართველოს მსგავს ქვეყნებში, სადაც მოსახლეობის ეთნიკური თავისებურებები, საუკუნეების მძიმე ჩამოყალიბებული ისტორიული ტრადიციები, გეოპოლიტიკური თავისებურებები სერიოზულ დაკვირვებას მოითხოვს მსოფლიო საბაზრო ტენდენციების მიმართ მათი ადაპტაციისა და ინტეგრაციის მიზნით.

ვერ გამოვიჩინეთ სათანადო ყურადღება ჩვენი ქვეყნის ინსტიტუციონალური განვითარების თვალსაზრისით 90-იან წლებში. ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატიული სისტემის ნგრევას ბევრი სასარგებლო და ქვეყნისათვის მნიშვნელოვანი ინსტიტუტი გადავწყვეტეთ. უკვე აღვნიშნე, რომ საკუთრების ისეთი ფორმა, როგორიც იყო კოოპერაცია კანონგარეშე გამოვაცხადეთ და აღიგავა მიწისაგან პირისა, როგორც სოფლის მეურნეობაში, ასევე ვჭრობაში. სიმბოლურია, რომ ახლა, როდესაც ამ სტრიქონებს ვწერ, 2014 წლის აგვისტოში, მიმდინარეობს “ცეკავშირის” სათაო ოფისის შენობის გამაღებული დემონტაჟი თავისუფლების მოედანზე. საბოლოოდ გაქრება პირისაგან მიწისა ერთ დროს მძლავრი სავაჭრო საპაიო ინსტიტუტი, რომელიც საქონელს ატარებდა ქალაქსა და სოფელს შორის. განა მხოლოდ საკუთრებითი ურთიერთობების მიუღებლობა იყო მიზეზი განუკითხაობისა, მთავარი მიზეზი უცოდინრობა და მომხვეჭელობა იყო. ასე აღიგავა მიწისაგან პირისა საფოსტო ოფისების განშტოებული სისტემა, კინოგაქირავების, სასწრაფო დახმარების და ფარმაციის ქსელური სისტემები. ახლა, როდესაც რეტროსპექტულად თვალს ვადევნებ კაპიტალის თავდაპირველი

დაგროების პროცესს საქართველოში, მახსენდება ვერნერ ზომბარტი, რომელიც რომელიც გვაფრთხილებდა, რომ ამ პროცესში წარმატება მოდის იმ ადამიანებს, ვინც ერთდროულად არიან მენარმეობის მოყვარულნი, პოლიტიკური ძალით აღჭურვილნი და ყაჩაღობაზე უკან არ დაიხევენ. აი ასეთი სურვილებისა მქონე, მაგრამ სამწუხაროდ გაუნათლებელი ხალხი აღმოჩნდა სხვადასხვა ინსტიტუტების სათავეებში და შედეგებიც ისეთივე დადგა.

90-იანი წლებიდან საკმარისი დრო გავიდა იმისათვის რომ ბევრი სკიოთხი გაგვეაზრებინა, სერიოზულად მოგვეკიდა ხელი ქვეყნის ბუნებრივი, მისთვის შესაფერისი სამეურნეო და პოლიტიკური ინსტიტუტების მშენებლობისათვის, არსებულებისათვის კანონიერი უფლებები მიგვენიჭებინა, გამოგვესწორებინა დაშვებული შეცდომები, შეგვექმნა ახალი ინსტიტუტები და აღმოგვეფხვრა ის სიცარიელები, რომლებიც ჩვენი აჩქარებული და ბოლომდე გაუაზრებელი ძალისხმევით შევქმენით. ის რაც 90-იან მოვითქმედეთ ჩვენი უცოდინრობით მოხდა, მაგრამ 2006 წელს ადგილობრივი ბიუჯეტის განადგურება, საპენსიო სისტემის ლიკვიდცია, ანტიმონოპოლიური სამსახურია გაუქმება და სხვა ანგვარი ქმედებები რას უნდა მივანეროთ? ეს ამბები ხომ ასოცირდება ადამიანებთან, რომელიც, თუ ჩვენს მას მედიას დავეყრდნობით, დღესაც შეუვალ ავტორიტეტად ითვლებიან ეკონომიკის სფეროში. არაფერს ვამბობ იმაზე, რომ მათთვის “ჭეშმარიტება” პირად ინტერესების სფეროდან გამომდინარე განისაზღვრება, ხოლო საზოგადოებრივი კეთილდღეობა, გულისხმობს ხელისუფლების მიერ დახმარების მომლოდინე ადამიანებს.

ეკონომიკური პროცესებისადმი ინსტიტუციონალური მიდგომები საშუალებას მოგვცემს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ 1.3. პარაგრაფში, გავარკვიოთ რა ცვლილებებია მოსალოდნელი ეკონომიკაში და რაში მდგომარეობს მათი გარდუვალობა. დღეს როდესაც ეკონომიკური საქმიანობა გვიხდება გლობალიზებულ მსოფლიოში, ეკონომიკის გაძლიერების განვითარებული მექანიზმების გადმოთანა ჩვენს მეურნეობაში პრობლემას არარ წარმოადგენს, მაგრამ ჩვენ ხომ უნდა ვიცოდეთ რა და რა ზომით გვესაჭიროება, რა და ვისგან ვისწავლოთ. მაგალითად საქართველოში ჯანმრთელობის დაცვის სისტემა დღეს უფრო ახლოა გერმანიის და საფრანგეთის სისტემებთან ვიდრე ბრიტანულ მოდელთან, სუ წელიწად ნახევრის წინ კი პირიქით იყო. ფაქტია, რომ განვითარებული საბაზრო მექანიზმების გადმოთანა, პრობლემა არ არის, მთავარია ვიცოდეთ რამდენად შეგვიძლია მათი ატვისება და რა ეკონომიკურ ეფექტებზე იქნება ყოველივე გათვლილი. საკითხის ასეთი დაყენება მოქცევრმს შაშუალებას ეკონომიკას მივანიჭოთ ინოვაციური ხასიათი, ამ სიტყვის იოსებ შუმპეტერისეული გაგებით. შესაბამისად სახელმწიფოს ჩარევები ეკონომიკური საქმიანობის მოწესრიგების მიმართულებით უნდა გამომდინარეობდეს შექმნილი აუცილებლობებიდან და ამ აუცილებლობათა აღსაქმელად უნდა ვიყოთ

მზად.

ეკონომიკური ტრანსფორმაციის მზაობისათვის საჭიროა დისკუსია, განსჯა, რათა გამოვავლინოთ როგორი საზოგადოებრივი მექანიზმებია საჭირო, რომ ცვლელეები ეკონომიკაში ქვეყნის განვითარების მიმართულებით მოქმედებდეს და არა საწინააღმდეგოდ. გარდა ამისა, იმისათვის, რომ შევქმნათ ეკონომიკის ზრდისა და განვითარების კარგი პირობები პირველ რიგში საჭიროა დავძლიოთ ჩვენს მიერ დაშვებული შეცდომები, რომლებიც გარდუვალი იყო მიმდინარე რეფორმებისა და ცვლილებების ფონზე. დაშვებული შეცდომების გამოსწორება კი მხოლოდ ხელისუფლებას შეუძლია. ამისათვის საჭიროა პოლიტიკური ძალისხმევები რაც მიზანდასახულებას მიაღწევს სახელმწიფოს სპონტანურ ჩარევას ეკონომიკაში. ახალის შექმნა, “სიცრიელეთა” შევსება და შეცდომების გამოსწორება, ერთიანი პროცესია და გამომდინარეობს იმ ვალდებულებებიდან, რომელიც ხელისუფლებას ხალხის წინაშე აქვს. ამიტომ, რომ დღეს ხელისუფლება ვალდებულია ქვეყანაში შექმნილი აუცილებლობიდან გამომდინარე განახორციელოს ეკონომიკური პროცესებში გარდაქმნები. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ამ მიმართულებით მნიშვნელობა აქვს შემდეგი ძალისხმევების განხორციელებას:

უნდა გაუქმდეს, ან საფუძვლიანად გადაისინჯოს ლიბერტარიანული ფორმატის 2007 წელს მიღებული “ეკონომიკური თავისუფლების აქტი”. განსაკუთრებით გადასახედია მისი მსოფლმხედველობითი ნაწილი, ხოლო ის ნაწილი რომელთა ფორმულირებაც პოლიტიკური გადაწყვეტილების სახით “ვაშინგტონის კონსენსუსს” უკავშირდება მოითხოვს არსებითად ახლებურ, ჩვენს ქვეყანაზე მორგებულ რედაქციას;

სერიოზული ცვლილებებია შესატანი “ეროვნული ბანკის შესახებ” კანონმდებლობაში. დაუშვებელია ეროვნული ბანკის მოგება-ზარალის პრინციპით მუშაობა, როგორც საკუთრებითი ურთიერთობების ასევე მისი უშუალო ფუნქციონალური დანიშნულების თვალსაზრისით. მისი ასეთი დამოუკიდებლობა იწვევს მის ბიუროკრატიზაციას და აშორებს ქვეყნის საბანკო სისტემისაგან. გარდა ამისა, მონეტარული ფონდის მიერ შეთავაზებული სამის (დამოუკიდებელი ფულადი პოლიტიკა, თავისუფალი ფინანსური ტრანზაქციები და ფულის ფიქსირებული საცვლელი კურსის) ერთდროულად შეუძლებლობის” კონცეფციისადმი ბრმა თანმიყოლა, უკარგავს მას ბანკების საქმიანობაზე, განსაკუთრებით მათი მენეჯმენტზე კონტროლის შესაძლებლობას, რაც სამწუხაროგ მისავე გამოცემულ კანონქვემდებარე აქტებში აისახება;

გადახედვას მოითხოვს საბიუჯეტო კოდექსი. აქ განმარტებული სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფინიცია, ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს. ასევე გადასახედია ირიბი გადასახადების დაწესების და მათზე საჯაროო სანქციების დაწესების ნორმატიული ბაზაც;

ყურადღებითაა განსახილველი სხვა ეკონომიკური კანონმდებლობებიც, სადაც “გამორჩენილია” ადამიანის უფლებები და დასაქმებულთა დამოუკიდებლობა;

ფლებისა და მენარმის მოვალეობები;

საერთაშორისო შრომის ორგანიზაციის მითითებების საფუძველზე განისაზღვროს დასაქმებულის, უმუშევრის და შრომის ბაზართან დაკავშირებულ სხვა სხვა პირთ დეფინიცია, რომელიც საშუალებას მოგვცემს მკაფიოდ წარმოდგენა ვიქონიოტ ქვეყანაში შრომისუნარიანი მოსახლეობის პროფესიულ დინამიკაზე და შექმნის შრომის პირობების გაუმჯობესების შესაძლებლობას;

შემუშავდეს სილარიბესთან ბრძოლის საერთო-ჩარჩო კანონმდებლობა, სადაც გაირკვევა, როგორც სილარიბის ზღარის ცნება და განისაზღვრება მისი შესაბამისი ღონისძიებათა სისტემისათვის საკანონმდებლო ბაზა;

აღდგეს არსებული ხარჯვით პრინციპებზე ორგანიზებული საპენსიო ფონდი. აუცილებელია გადაიდგას ნაბიჯები ქვეყანაში დაგროვებითი საპენსიო სისტემის შესაქმნელად და სერიოზულად უნდა ვიფიქროთ ქვეყნიდან ემიგრირებული მოსახლეობის საპენსიო სისტემაში ინტეგრაციის საკითხებზე;

უნდა აღდგეს ქვეყანაში თვითმართველობის დონეზე ბიუჯეტირების პროცესი, უნდა შემუშავდეს პოლიტიკური გადაწყვეტილებები ადგილობრივი ბიუჯეტების ფორმირებისა და ხარჯვის ნორმატიული ბაზის შესაქმნელად;

ძლიერ მხარდაჭერას მოითხოვს ქვეყნის ფასიანი ქაღალდების ბაზარიც;

უნდა შეიქმნას ქვეყნის მერიტორული სფეროს (განათლება, მეცნიერება, კულტურა) საბიუჯეტო დაფინანსების თანამედროვე ნორმები, რომლებიც ეკონომიკური ზრდის არსებული ტემპების შესაბამისად განსაზღვრავენ ამ სფეროში ფულადი წყაროების ოდენობა.

ეს ის ამოცანებია, რომელთა განხორციელება ხელისუფლების პრეროგატივაა. მათი განხორციელება მოითხოვს დიდ საზოგადოებრივ მხარდაჭერას და რადგან ზემოთ ჩამოთვლილი პრობლემების გადაწყვეტა, არა მარტო ჩვენი ქვეყნის ინტერესთა სფეროდან მომდინარეობს, არამედ გლობალური გარემოს მოთხოვნებიცაა ამიტომ აუცილებელია საერთაშორისო ორგანიზაციებთან მჭიდრო თანამშრომლობაც. გარდა ასეთი გარესამყაროსთან თანამშრომლობის სისტემური მექანიზმების “მშენებლობისა” ჩვენს წინაშე დგას ისეთი ამოცანებიც, რომლებიც უშუალოდ ქვეყნის ისტორიული წარსულიდან მომდინარეობს. ადამიანების დიდ ჯგუფებს შორის თანამშრომლობის ეს ისეთი ფორმებია, რომლებიც ჩვენს ქვეყანაში ისტორიულად ჩამოყალიბდა და ხშირად სათვალავში არ ვაგდებთ, რადგან პირდაპირ და უშუალოდ არ ეკორესპოდენტირება იგივე საკითხებზე ჩვენთან აღიარებულ დოქტრინებს. მაგალითად ავიღოთ სილარიბის პრობლემა. მისი გადაწყვეტა საქართველოში უკავშირდებოდა წმინდა წერილიში გადოცემულ ქრისტიანულ მრწამსს. “არც ბევრის შემგროვებელს აღმოაჩნდა ზედმეტი და არც მცირეს შემგროვებელს დაჰკლვია რამე.” (გამოსვლა 16. 18.) გვასწავლის ბიბლია და ეს ფილოსოფია, იყო ქართველებისათვის,

ერთ ერთი მთავარი გზამკვლევი არსებობის ხანგრძლივ ისტორიულ გზაზე.

სიღარიბის დაძლევის მთავარი მექანიზმი არსებული დოვლათი განაწილების სფეროში კი არ უნდა ვეძებოთ, რდგან ეს სფერო არ განსაზღვრავდა ჩვენი მოსახლეობის თანაცხოვრების წესს, არამედ, წარმოების სფეროში, რადგან დოვლათის შექმნის შესაძლებლობების სმართლიანი, საყოველთაო ხელთმისაწვდომობა არის ჩვენი ისტორიული გამოცდილების ამოსავალი მახასიათებელი. ისტორიულად საერთო მოხმარების რესურსებზე წვდომა თვითოეულ მაცხოვრებელს შეეძლო. “სამი რამ არ დაუკავდება კაცსა: წყალი, ტყე და ბალახი.” ამბობს ვახტანგ მეექვსის კანონი და თუ დააკვირდებით მქონებლობის მიხედვით მოსახლეობის რანჟირების საფუძვლადაც რესურსებზე ასეთი თავისუფალი წვდომის შესაძლებლობები ხდება: ბოგანო-უაგარაკო კაცი, უქონელი- სახლკარ არმქონე, უპოვარი- დედით მამით უქონელი. ასეთი იერარქიის საფუძველს ქმნიდა სართო სარგებლობის რესურსებისადმი ხელმისაწვდომობა. ეს საკითხი ძალიან ყურადღებით არის შესასწავლი, ეს ინსტიტუცია დღესაც შემორჩენილია და მოსახლეობას სისხლში აქვს გამჯდარი. განსაკუთრებით შესამჩნევია ეს მეცხოველეობაში, აქ ძველიდან შემორჩენილია მიწების დამაგრების სისტემა ცხვრის სერთო გადასარეკი ტრასებიდან დაწყებული, სართო საბალახოებით, იმერეთში და სამეგრელოში, გასარეკებით კახეთში და ა.შ არსებობს და დღესაც მოქმედებს ტყის და ტყის პროდუქტების საერთო გამოყენების ინსტიტუციონალური ფორმები. ასევე წყალის გამოყენების ისტორიულად ჩამოყალიბებული ტრადიციები. მაგალითად ქართლში გვალვების დროს, სარწყავი წყალზე მორიგეობისა და გამოყენების ვადების დასდგენ თავყრილობაში კაცები არ მონაწილეობენ, ვაითუ რამე ზიფათს გადაეყარონ და ქალები “არჩევენ” ამ პრობლემას და არც თუ იშვიათია მათ სორის ფიზიკური შეხლაშემოხლა.

დღეს როდესაც ვაკვირდებით, ბალახის ამ საერთო მოხმარების მნიშვნელოვანი რესურსის გამოყენების ტრადიციულ ფორმებს, ვხედავთ, რომ სისტემა გულისხმობს სოფლის, როგორც გამოცალკევებული საცხოვრებელი არეალის წევრთა საკუთრების განსაკუთრებულ უფლებას, რაც იმას ნიშნავს, რომ: 1.სოფელს ინარჩუნებს უფლებამოსილება გამორიცხოს გადაწყვეტილების მიღების პროცესიდან სხვა ეკონომიკური აგენტები და რესურსი გამოიყენოს დანიშნულებისამებრ. 2. ტრანსაქციული დანახარჯები მინიმალურია. რესურსისადმი ასეთი დმოკიდებულება კი გამპირობებს რესურსის გამოყენების ეფექტიანობას.

ვინმემ შეიძლება ასეც დასვას საკითხი, რა დროს ეს, მამა პაპის დროინდელი ადათების აღდგენაა, ჩვენ მეურნეობის ინტენსიფიკაციის გზით უნდა ვიაროთო. აამგვარად საკითხის დასმისას, ორ სერიოზულ შეცდომას ვუშვებთ, პირველი ის არის, რომ ჩვენ ძველი რეალობის დაბრუნებაზე კი არ ვსაუბრობთ, არმედ იმ ინსტიტუტზე, რომელიც ჩვენს წინაპრებს

შეუქმნიათ უნიკალური გეოგრაფიული გარემოს გათვალისწინებით, ბარისა და მთიანეთის სამეურნეო დაახლოებისა და ნაყოფიერი მიწების ეკონომიურად გამოყენების მიზნის მისაღწევად. სოციუმის ერთიანობის პირობებში კი მიუგნიათ რესურსების გამოყენების სამართლიან ფორმისთვის. ეს ის ინსტიტუციონალური ფორმაა, რომლიც საარსებო საშუალებების საერთო გამოყენების მეშვეობით ქმნის უნიკალურ სასოფლო სამეურნეო სისტემას, იგი დროში მდგრადია და მას ვერაფერი დააკლო მეფის რუსეთის დროინდელმა კაპიტალიზმმა, ვერც სოციალისტურმა სამეურნეო სისტემამ და დღესაც ამ არაფორმარული ინსტიტუციის მეშვეობით ინარმოება საკვები პროდუქტების უდიდესი რაოდენობა და რაც მთავარია ხელმისაწვდომ ფასად. ამაში ყველა დარწმუნდება, ვინც შეადრებს რძისა და რძის პროდუქტების ფასებს ორგანიზებულ და არაორგანიზებულ ბაზარზე. მეორე შეცდომა იმაში მდგმარეობს, რომ ჩვენს ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდის მისაღები გზაა მისი ინკლუზიური განვითარება, რაც გულისხმობს ეკონომიკის ზრდის მიზნით, როგორც ინტენსიური ასევე ექსტენსიური ფაქტორების გამოყენებას.

ჭეშმარიტად მნიშვნელოვანი გამოწვევაა დღევანდელი საქართველოსათვის საერთო სარგებლობის რესურსების სწორი გამოყენება. ამ სფეროში უამრავ წინაღმდეგობებს ვაწყდებით. კომუნალური რეფორმიდან დაწყებული წყლის რესურსების ენერგეტიკული მიზნებისათვის გამოყენების პრობლემებით დამთვრებული, საერთო სარგებლობის რესურსების მოხმარება ქვეყანაში სოციალური მთლიანობისა და თანაცხოვრების ჰუმანური წესების დამკვიდრების სირთულეებს უკავშირდება. ჩვენი წინსვლაც დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ გადავწყვეტთ ამ უაღრესად მნიშვნელოვან პრობლემას.